

Włodzimierz Chorążki
Uniwersytet Jagielloński

HERALDYKA GMINY BRZEŹNICA

Opracowanie historyczno-heraldyczne

Kraków, marzec 2007 r.

HERALDYKA GMINY BRZEŹNICA

EKSPERTYZA HISTORYCZNO-HERALDYCZNA

Wstęp

Ustawa o samorządzie terytorialnym z 8 marca 1990 roku zezwala jednostkom samorządu lokalnego na posiadanie swoich symboli. W praktyce okazało się, iż ustawodawca rozumiał pod tym pojęciem herb, logo lub jednostkowy sztandar. Dopiero ustawa o samorządzie powiatowym: artykuł 12 ustęp 10 z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (Dz. U. Nr 91, poz. 578 z późn. zm.) i artykuł 3 ust. 1 ustawy z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach (Dz. U. Nr 31, poz. 130 z późn. zm.) zezwala powiatom (i innym jednostkom samorządu lokalnego) na posiadanie pełnego kompletu symboli, tj.: herbu, flagi, baneru, chorągwi, sztandaru i pieczęci.

Niewielu z nas uświadamia sobie, że zewsząd otaczają nas umowne symbole, które informują, ostrzegają, edukują i ułatwiają rozpoznawanie różnorodnych przedmiotów, instytucji i osób. W tej grupie znajdują się uproszczone znaki rozpoznawcze podmiotów gospodarczych, stacji radiowych i telewizyjnych itp., noszące nazwę — logo, a także znane powszechnie odznaki i emblematy klubów sportowych, czyli coś pośredniego między wspomnianym logo, a herbem.

Herby w Europie mają już prawie tysiącletnią tradycję. Herb w Polsce, jako oznaka władzy królewskiej lub książęcej, pojawił się stosunkowo późno, bo na przełomie XII i XIII wieku. Jako pierwsi zaczęli używać herbu Piastowie śląscy, a miało to miejsce w pierwszych latach XIII wieku. Ukoronowany srebrny orzeł w czerwonym polu, jako herb Królestwa Polskiego oficjalnie pojawił się dopiero w 1295 roku! Chociaż kilkadziesiąt lat wcześniej, w okresie rządów księcia Leszka Białego, był znakiem dzielniczy wielkopolskiej, a później dzielniczy senioralnej, czyli Ziemi Krakowskiej.

Herb jako znak identyfikacyjny poszczególnych polskich rodów rycerskich pojawił się również bardzo późno, bo w końcu XII wieku. Do tej pory wojom wystarczyło tzw. zawołanie — wspólne dla określonej grupy współziomków lub przedstawicieli jednego rodu. Niektóre rody (zwłaszcza zamożne) używały znaków własnościowych, podobnych do znanych wcześniej ludom koczowniczym — *tamgi*. Jak przypuszcza część historyków — w prostej linii wywodziły się one od skandynawskich lub starosłowiańskich runów. Blisko 40% polskich średniowiecznych herbów rycerskich łatwo zidentyfikować jako dawne runy, choć przyjęły one na tarczach herbowych kształty przedmiotów będących na wyposażeniu rycerstwa lub ich fragmentów np.: miecze, kopie, kosy, podkowy, łuki, strzały, topory, strzemiona, hełmy, elementy urządzeń oblężniczych itp. Burzliwy rozwój prawdziwej heraldyki rycerskiej to dopiero wiek XIV i XV. Burzliwy rozwój prawdziwej heraldyki rycerskiej to dopiero wiek XIV i XV. Blisko 50% średniowiecznych rycerskich herbów zakończyło swój „życie” w 1 połowie wieku XV.

Słabe ekonomicznie i demograficznie herbowe rody zanikały. Często były wchłaniane przez mocniejsze rody. Inne dobrowolnie na przechodziły pod znak silniejszego i zamożniejszego protektora. Śladem po biednych lub spauperyzowanych rodach rycerskich była znana w XVI i XVII wieku szlachta zagrodowa (szaraczkowa). Znacznie większa część znalazła się na niższym szczeblu w hierarchii społeczno-gospodarczej, przechodząc do stanu kmiecego lub miejskiego plebsu. Wśród nich znalazło się wielu potomków czternasto- i piętnastowiecznych sołtysów i wójtów, którzy po roku 1423 nie zdołali się przebić do stanu szlacheckiego. Niektórzy z nich nie potrafili udowodnić swojego szlacheckiego urodzenia, ze względu na brak dokumentów lub świadków. Często po wymarłych i zanikłych w XIV i XV wieku rodach pozostały w źródłach, tylko same opisy herbów lub tylko zawołania. Inne rody, które używały podobnych graficznie herbów, do herbów powszechnie znanych, którymi pieczętowały się zamożne rody, świadomie się pod nie podsywały.

Polska heraldyka miejska, jako graficzny symbol samorządu miejskiego, to zjawisko jeszcze późniejsze datowane na XIV i XV wiek. Tylko nieliczne miasta, zwłaszcza śląskie, małopolskie i pomorskie mogą się szczycić czternastowiecznymi, a nawet trzynastowiecznymi tradycjami herbowymi m.in.: Kraków, Szczecin, Gdańsk, Elbląg, Sandomierz, Płock, Bochnia,

Olkusz, Wieliczka, Legnica, Wrocław, Świdnica i kilkanaście innych. Wcześniej praheraldycznymi symbolami miast, były znaki napieczęte z postaciami świętych — lub ich atrybutów — patronów miasta, miejscowego kościoła lub cechu. Ostatecznie herb, to ustalony według określonych zasad zwanych sztuką heraldyczną, znak osoby, wspólnoty rodzinnej (rodziny i rodu), wspólnoty terytorialnej: politycznej (państwa) lub samorządowej (województwa, powiatu, miasta, gminy, sołectwa), bądź wspólnoty zawodowej (cechów i korporacji, jak np. uniwersytety i inne szkoły wyższe) czy wspólnoty kościelnej (jak kapituły, zakony, klasztory).

Ponieważ herb pierwotnie, czyli w końcu średniowiecza, był przede wszystkim znakiem bojowo-rozpoznawczym, stąd też sztuka heraldyczna przewiduje dla niego postać kolorowego godła umieszczonego w kolorowym polu tarczy (rycerskiej) i szczegółowo określa jak wzajemnie mają się komponować barwy obu elementów (zasada alternacji barw). Zasada alternacji barw służy czytelności herbu (kontrastowości), dlatego nie kładziemy metalu (złota i srebra, a praktycznie żółtego i białego) na metal i koloru na kolor (głównie: czerwieni, błękitu, zieleni, czerni i purpury). Heraldyka zna (i ledwie toleruje) także barwy pomocnicze, które można stosować tylko w wyjątkowych przypadkach i to bardzo oszczędnie, są nimi: brąz, pomarańczowy, szary i tzw. barwa cielista. W niektórych przypadkach kolor czarny i szary, uznawany był zarówno za barwę, jak i metal (żelazo lub stal) i traktowany jest jako neutralny, który można łączyć z innymi kolorami lub metalami. Niedozwolone jest stosowanie odcieni barw, np. jasnozielonej, ciemnozielonej, turkusowej, różowej, bordowej, jasnobłękitnej czy granatowej. Rysunek godła powinien być wyraźny, bez cieniowania i tzw. trójwymiarowości. Ma tu zastosowanie stylizacja i uproszczenie figur, ale należy unikać malarstwa i grafice „nowoczesnych form”.

Sztuka heraldyczna to także umiejętność doboru jak najmniejszej liczby znaków i figur heraldycznych oraz barw, tak by najprecyzyjniej określał właściciela herbu. Przy opracowaniu herbu, należy dążyć by pole tarczy miało jedną barwę lub metal oraz 1 — 2 figur, zachowując przy tym zasadę alternacji barw.

Tym samym współczesna heraldyka samorządowa odwołuje się do występującej jedynie w Polsce, zasady heraldycznej (szlacheckiej, ziemskiej i miejskiej), wykształconej w okresie od 2 połowy XIII do połowy XVI wieku, która to charakteryzowała się jednobarwnym polem tarczy z 1-2 znakami heraldycznymi. Od 2 połowy XVI wieku w heraldyce polskiej daje się zaobserwować zachodnioeuropejski manieryzm, polegający na tworzeniu herbów złożonych i wielopolowych — obcych polskiej tradycji oraz „udziwnionych” tarcz i kartuszy. Swoiste „zaśmiecenie” polskiej heraldyki rodowej i miejskiej nastąpiło w wiekach XVIII i XIX. Wpływ na to miały heraldyczne tradycje zaborców, nie liczące się z polską tradycją. Wiek XX to heraldyczne „niechlujstwo”, spowodowane zarówno niewiedzą projektodawców herbów, jak i uwarunkowaniami politycznymi, mającymi miejsce w latach 1948 — 1989. W modzie były socjalistyczne i industrialne symbole (robotniczo-chłopskie), kosztem wielowiekowych „obszarniczo-burżuazyjno-klerykalnych” symboli.

Po co gminie, miastu lub powiatowi herb? Otóż **herb, jako oznaka lokalnej wspólnoty samorządowej**, może być umieszczony na fladze gminnej, sztandarze gminy, pieczęciach gminy, na odznakach (łańcuchach, laskach, medalach itp.) władz powiatowych, miejskich i gminnych (wojewody, prezydenta miasta, starosty, burmistrza, wójta, wice-starosty, wice-burmistrza, wice-wójta oraz przewodniczącego rady, jego zastępców i członków rady), na budynkach będących siedzibami władz powiatu, miasta, gminy (rady), w salach posiedzeń tych władz, na budynkach stanowiących własność samorządową, tablicach pamiątkowych fundowanych przez władze samorządowe, pismach, wizytówkach i okolicznościowych drukach władz np. gminy, a jeśli rada samorządu wyrazi zgodę także i niższych urzędników zarządu powiatu, miasta lub gminy oraz na ozdobnych słupach granicznych jednostki samorządowej (tzw. „witaczach”) i okolicznościowych transparentach. Wyjątkowo, na przedmiotach, wydawnictwach oraz środkach transportu i masowego przekazu (prasie, telewizji) osób i podmiotów nie urzędowych, ale wyłącznie czasowo i na mocy specjalnej zgody (uchwały) rady samorządu. Korzystający z herbu mogą wnosić z tego tytułu opłaty.

Flaga i chorągiew (weksylia) to znaki bojowo-rozpoznawcze lub rozpoznawcze wykonane z tkaniny i barwione wedle podobnych zasad, które obowiązują w heraldyce. Mogą być na stałe lub czasowo przymocowane do drzewca lub zawieszane swobodnie (na lince) na maszcie. Pozostałe rodzaje weksyliów to: proporce, proporzycy, bandery, banery i sztandary. Najczęściej spotykane w Polsce proporcje płata flagi (stosunek wysokości do długości) to: 5 do 8. Chorągiew jest najstarszym polskim weksylium, znana już na początku XII wieku, prawie zawsze z wyhaftowanym, naszytym lub namalowanym herbem lub godłem herbowym i barwami występującymi w samym herbie, którego godło chorągiew przedstawia, przytwierdzona na stałe do drzewca. Chorągiew występuje najwyżej w kilku egzemplarzach.

Flaga to płat barwionego materiału, często bez godła herbowego, który może być mocowana do drzewca lub zawieszana swobodnie (na lince) na maszcie i może być powielana w nieograniczonej liczbie egzemplarzy.

Zastosowanie flagi gminnej. Flagę gminy **podnosi się** (nie wywiesza lub wiesza!) na maszt znajdujący się na budynku lub przed budynkiem. Należy przestrzegać by nie znajdowała się wyżej niż flaga państwowa, wojewódzka lub powiatowa. W przypadku podniesienia na budynku obok siebie flagi państwowej i flagi gminnej, to flaga państwowa powinna się znajdować po heraldycznej prawej stronie, (czyli na lewo od patrzącego). W przypadku trzech weksyliów, np.: wojewódzkiego i powiatowego, to flagę wojewódzką umieszcza się pośrodku, powiatową po prawej (lewej dla patrzącego), a gminną po lewej (prawej dla patrzącego).

W przeciwieństwie do flagi państwowej i wojewódzkiej, flaga powiatowa lub gminna może być podnoszona wyłącznie na obiektach powiatowych lub gminnych, chyba, że władze gminne (powiatowe) wyrażą zgodę na oflagowanie innych obiektów i obszarów, gdyż jest ona tzw. flagą urzędową.

1. Położenie geograficzno-przyrodnicze Gminy Brzeźnica

Zasadnicza część gminy Brzeźnica leży w dolinie rzeki Wisła i jej niewielkich południowych dopływów, czyli niewielkich strumieni: Grabarz, Wilgoszcz, Brodawka i Sosnowianka. Nad wioskami i przysiółkami leżącymi w południowej części gminy wznoszą się łagodne wzniesienia Pogórza Wielickiego, które przekraczają 400 m n.p.m., a jest to m.in. Góra Draboż — 435 m n.p.m. (w paśmie Niedźwiedzia) i jest o najwyższej położony punkt gminy. Inne większe wzniesienia: Niedźwiedzia — 427 m n.p.m., Trawna Góra — 421 m n.p.m. i Jurczakowi 414 m n.p.m. Natomiast najniższe położone miejsca gminy (ok. 210 m n.p.m.) znajdują się w dolinie Wisły w sołectwie Brzeźnica — vis a vis Czernichowa.

Administracyjnie gmina położona jest w zachodniej części województwa małopolskiego, a także w północno-wschodniej części powiatu wadowickiego. Od południa graniczy z miastami i gminami: Kalwaria Zebrzydowska i Wadowice, od zachodu z gminami: Tomice i Spytkowice, a od północy (przez Wisłę) z gminą Czernichów (pow. krakowski).

Powierzchnia gminy wynosi 67,1 km², a w jej skład wchodzi 13 wsi (14 sołectw): Bęczyn, Brzeźnica, Brzezinka, Chrzastowice, Kopytówka, Kossowa, Łączany, Marcyporęba z Bachorowicami, Nowe Dwory, Paszkówka, Sosnowice, Tłuczań i Wyżraź z Cyznerówką. Do 31 grudnia 2006 roku w skład gminy wchodziło jeszcze sołectwo Półwieś (ok. 560 mieszk. i 2,9 km²). Gmina w kształcie sprzed 31 grudnia 2006 roku powstała w latach siedemdziesiątych XX. Obok zwartej zabudowy, część sołectw posiada od jednego do kilku przysiółków, niektóre mogłyby stanowić samodzielne sołectwa. Niewielką część, bo ok. 13% obszaru gminy pokrywają lasy i użytki leśne. Grunty rolne stanowią prawie 50% powierzchni, łąki i pastwiska 12,5% oraz sady i ogrody ok. 2%. Pozostałe 22,5% to nieużytki, wody, drogi, place i tereny zabudowane. W lasach na południowych krańcach gminy dominuje drzewostan liściasty, m.in. buczyna karpacka, roślinność grądowa (grab, lipa, dąb, modrzew i jodła). Fragment lasu w pobliżu Tłuczani o nazwie „Burzynek” ma zostać przekształcony w rezerwat. Natomiast na terenach nizinnych (często podmokłych) spotyka się w tamtejszych gajach i zagajnikach głównie: wierzbę, topolę, olszę, osikę, brzozę, robinie (akację) lipę i jesion.

Ponad 70% powierzchni gminy Brzeźnica zaliczana jest do gleb bardzo dobrych i dobrych (I, II i III klasa). Są to głównie: mady, gleby brunatne i lessy.

Przez gminę biegnie droga nr 44 i linia kolejowa Kraków — Skawina — Zator — Oświęcim, a stacja kolejowa znajdują się w Brzeźnicy.

Gmina liczy 9616 mieszkańców (dane z 30 grudnia 2005 roku) z tego 1244 osoby mieszkają w Brzeźnicy — stolicy gminy. Ale nie jest to najludniejsza wieś w gminie, gdyż więcej mieszkańców liczą Łączany — 1589 osób. Niewiele mniejsze od Brzeźnicy są: Sosnowice — 1097 mieszk., Tłuczań — 980 mieszk., Marcyporęba — 967 osób i Paszkówka — 863 mieszkańców. Pozostałe wioski liczą od 260 (Kopytówka) do 500 osób (Bęczyn).

Na południe od gminy przebiega granica między Zachodnimi Krakowiakami a Lachami „od Wadowic”. Ta etnograficzna granica ma tylko umowne znaczenie, gdyż w ostatnim półwieczu większość dawnych cech: kultury materialnej, folkloru i gwary uległo prawie zupełnemu zatarciu.

2. Historia Gminy Brzeźnica

Najwcześniejsze ślady osadnictwa w tym rejonie datowane są na okres wczesnego neolitu. Później zjawily się na tych terenach rozmaite osiadłe ludy określane ogólnym mianem kultury łuzyckiej (prawdopodobnie dominowały wśród nich ludy spokrewnione z Wenedami lub Dakami), zapuszczali się na te tereny koczowniczy Scytowie ze stepów ukraińskich. W tym narodowym tygłu swój udział zaznaczyli ludy germańskie i celtyckie (od IV w. p.n.e., do ok. IV wieku n.e.). Najazd Hunów doprowadził do wielkiej wędrówki ludów na tereny Cesarstwa Rzymskiego.

Prawie bezludne tereny, opustoszałe, zrujnowane osady, opola i grodziska od końca VI-VII wieku zaczęli zasiedlać napływający ze wschodu — Słowianie, sojusznicy koczowniczych tureckich Awarów. Dla niektórych plemion (lub ich części), ziemie dzisiejszej Małopolski stanowiły tylko przystanek w ekspansji na Nizinę Panońską i dalej na Bałkany. Stałe osadnictwo słowiańskie nad górną Wisłą miało miejsce w wieku VI i VII. Prawdopodobnie była to część słowiańskiego plemienia określanego mianem Wiślan.

Istnieją przesłanki, że początki niektórych osad gminy Brzeźnica sięgają czasów plemiennego Państwa Wiślan, czyli w wieków: VIII — X, ale nie ma na to jednoznacznych dowodów. Jedno jest pewne, że gdy książę Państwa Polan — Bolesław Chrobry (dopiero od 1025 roku — król), odbierał Czechom ich lenne ziemie, m.in. Śląsk i Kraj Wiślan, a miało to miejsce w latach 998-999, to był on stosunkowo nieźle zagospodarowany i zorganizowany. Ziemie te miały za sobą łącznie ponad wiekową przynależność do Państwa Wielkomorawskiego i Królestwa Czeskiego, a także co najmniej kilkudziesięcioletnie wpływy chrześcijańskie w obrządku słowiańskim. Wojska Bolesława Chrobrego całkowicie zniszczyły kilkadziesiąt grodów śląskich i wiślańskich. Dotychczasowe struktury śląskiej i wiślańskiej organizacji plemiennej zostały zniszczone, a następnie zastąpione administracją piastowską. Wiślańskie możnowładcze rody najprawdopodobniej unicestwione, przepędzone lub obrócone w niewolę. Ocalały tylko te, które w porę opowiedziały się po stronie Piastów.

Niektóre grody i gródki wiślańskie zostały odbudowane, albo w pobliżu starych i zniszczonych wzniesiono nowe, np. nie odbudowano potężnych grodów w Stradowie i Naszczowicach, ale za to wzniesiono je w sąsiedniej Wiślicy lub Podegrodziu (przeniesionego na teren obecnego Starego Sącza). Podobny los spotkał wiślańskie grody i osady na Pogórzu Karpackim i Podbeskidziu. Badania archeologiczne z ostatniego wieku potwierdzają, że w Krakowie, Cieszynie, Wiślicy i Sandomierzu mogły istnieć przedpiastowskie świątynie chrześcijańskie. Gdy Bolesław Chrobry w roku 1000 ustanawiał na tronie krakowskim „swojego” biskupa, to kroniki wymieniają go jako trzeciego z kolei, gdyż przed nim było przynajmniej dwóch biskupów (najprawdopodobniej ołomunieckich). Jest pewne, że przynajmniej część mieszkańców Kraju Wiślan mogła już w końcu IX wieku przyjąć chrzest z rąk misjonarzy Państwa Wielkomorawskiego. Po upadku tego ostatniego, ziemie dawnego Państwa Wiślan zajęło

Królestwo Czeskie i ono podjęło drugą akcję chrystianizacyjną (w roku 973 powstało biskupstwo w Ołomuńcu). Obrządek słowiański i łaciński mogły współegzystować nawet do czasu Wielkiej Schizmy, czyli do czwartej ćwierci XI wieku. Legenda mówiąca, że tereny te chrystianizował z inicjatywy Bolesława Chrobrego św. Wojciech Biskup Męczennik, nie znajduje potwierdzenia w źródłach, gdyż Małopolska raczej nie znajdowała się na jego misyjnej trasie. Najprawdopodobniej nie było takiej potrzeby, gdyż jak wspomniano wyżej, ludność tych terenów przyjęła chrzest przynajmniej kilkadziesiąt lat wcześniej. Choć w legendach zawsze tkwi źdźbło prawdy.

Jedno jest pewne, że tereny wokół Brzeźnicy porastały lasy, a jakimś lokalnym ośrodkiem władzy, któremu podlegały osady z rejonu Brzeźnicy, mógł być gródek na wzgórzu Podlesie w Marcyporębie. Do dnia dzisiejszego zachowały się po nim ślady. Jednak najnowsze badania archeologiczne wykazują, iż zbudowano go w XIII wieku. Zachowały się również ślady wczesnośredniowiecznego grodziska na górze Żar w pobliżu Kalwarii Zbrzydowskiej. Prawdopodobnie obydwie grodziska wiążą się w jakiś sposób z pobytem na tych terenach protoplastów rodu Radwanitów, którzy mieli przybyć tu z Mazowsza wraz z Konradem Mazowieckim w 1 poł. XIII wieku. Należy pamiętać, że były to tereny pogranicza krakowsko-śląskiego i dodatkowo krzyżowały się tu drogi z zachodu na wschód biegnące dnem doliny Wisły oraz szlak z południa na północ biegnący doliną Skawy i Skawinki. W ich pobliżu od 1 ćwierci XI do końca XIII wieku wzniesiono dziesiątki strażnic, które nosiły miana: „czartaków”, „widów”, „patryi”, także „wyżrałów”. Podobnie jak na sąsiednich terenach, w ich pobliżu tworzyły się większe osiedla ludzkie.

Należy więc cofnąć do czasów po roku 1138 (testament i śmierć Bolesława Krzywoustego) tereny, na których leży obecna gmina Brzeźnica znajdowały się w dzielnicy krakowskiej. Po roku 1178 książę sandomierski i krakowski Kazimierz II Sprawiedliwy przekazał księciu opolskiemu i raciborskiemu Mieszkowi Płatonogiemu zachodnią część dzielnicy krakowskiej z grodami: Cieszyn, Oświęcim, Bytom, Zator, Siewierz i Pszczyna. Tereny dzisiejszej gminy Brzeźnica znalazły się w darowiźnie na rzecz wspomnianego księcia.

Pisana historia terenów wokół obecnej Brzeźnicy sięga 1229 roku, kiedy to po raz pierwszy w dokumencie papieskim wymieniona jest wieś Łączany, które w roku 1284 nadał benedyktynom z klasztoru tynieckiego, książę oświęcimski — Władysław. Po raz pierwszy w roku 1283 wzmiankowana jest Półwieś, którą ostatecznie w roku 1324 sprzedał Cystersom mogińskim Mikołaj Byczko *herbu Radwan*.

W kolejnym dokumencie wystawionym tym razem przez księcia Bolesława Wstydliego dla Radwanitów, i datowanym na 1274 rok wzmiankowana miejscowość Trebol, która jednym mianem określała rozległy zalesiony teren, ze wszystkimi znajdującymi się tam rozproszonymi osadami. Świadczy to, że osady te nie były zorganizowane nawet na zasadach prawa polskiego. Oficjalnie przekazane Radwanitom przez księcia Bolesława Wstydliego rozległe włości, tworzyły tzw. „korytarz Radwański”. Były to tereny rozciągające się od Wisły na wysokości Czernichowa, aż po wspomniane góry Żar i Lanckorona, u podnóża których istniała wieś Brody, najdalej na południe wysunięta miejscowość należąca do Radwanitów. Z czasem w „korytarzu Radwańskim” powstawały kolejne wioski, a wśród nich również Brzeźnica i Marcyporęba. Wzmiankowana w trzynastowiecznych źródłach osada Trebol przetrwała do czasów współczesnych w postaci przysiółka wsi Wielkie Drogi o nazwie Trzebol.

W roku 1282 książę opolski Władysław I Opolski podzielił swoje księstwo między synów. Po jego śmierci w roku 1289 powstało księstwo cieszyńskie (z Oświęcimiem), którego władcą został Mieszko, syn wspomnianego Władysława I. W roku 1291 Mieszko uznał się za lennika króla czeskiego. Po śmierci Mieszka w roku 1316 synowie: Kazimierz i Władysław podzieleni tym niewielkim księstwem, Kazimierz wziął Cieszyn, a Władysław — Oświęcim. W odróżnieniu od Mieszka, Władysław nie złożył ze swojego księstwa hołdu królowi czeskiemu. Zrobił to dopiero jednaście lat później jego syn Jan I Scholastyk. Miało to miejsce w roku 1327, kiedy to złożył hołd królowi czeskiemu Janowi Luksemburskiemu.

Natenczas na opisywanych obszarach ze śródleśnych osad funkcjonowały współcześnie istniejące wioski oraz zorganizowane parafie. Wioski organizowane były zgodnie z prawem

niemieckim, na które przenosili je ówcześni właściciele tych terenów, czyli kolejni książęta oświęcimscy, ale inicjatorami było, albo miejscowe rycerstwo pieczętujące się *herbem Radwan*, albo opaci klasztorów, głównie benedyktyńskiego w Tyńcu lub cysterskiego w Mogile.

W roku 1335 przedstawiciel Radwanitów — Marek, przeniósł na prawo niemieckie osadę leżącą u podnóża swojego gródka. W osadzie tej najprawdopodobniej od końca XII wieku znajdował się jakiś drewniany kościółek (świadczy o tym jego wezwanie — św. Marcina), który został podniesiony do rangi kościoła parafialnego. Ponieważ wieś wytyczono na świeżo wykarczowanych terenach — porębie, nazwano ją na cześć fundatora — Markową Porębą. W ciągu następnych dziesięcioleci kolejni Radwanicy przenosili na prawo niemieckie sąsiednie miejscowości (niewielkie śródlądne osady), i tak: w roku 1353 po raz pierwszy wzmiankowana jest wieś Tłuczań oraz funkcjonujący w niej kościół parafialny i w tym samym roku Kossowa; w roku 1377 — Brzeźnica, która była punktem poboru cła najpierw na rzecz skarbu księstwa oświęcimskiego, a później zatorskiego; w roku 1381 — Brzezinka, Paszkówka i Chrzastowice; w 1386 — Bęczyn, a w 1389 — Kopytówka. Najpóźniej w źródłach pojawiła się wieś Sosnowice będąca własnością Strzałów.

W roku 1405 na Janie IV skończyła się opolska linia piastowskich książąt oświęcimskich. W 1414 roku tron objął Kazimierz — przedstawiciel innej linii, ale również piastowskiej. Książę oświęcimski Kazimierz zmarł w 1434 roku, pozostawiając trzech synów: Waclawa, Przemysława i Jana (Janusz). Okazali się książętami (rycerzami) — rabusiami, których król polski Władysław Warneńczyk zmusił do podpisania oświadczenia, że skończą z tym procederem. Należy pamiętać, że był to szczytowy okres husytyzmu i wielkich niepokojów. Wszędzie wałęsały się nieopłacone oddziały wojsk husyckich. W roku 1440 za cichym przyzwoleniem panów polskich, Dersław z Rytwian *herbu Jastrzębiec* napadł na Zator i zdobył go, a następnie przekazał... królowi polskiemu Władysławowi Warneńczykowi. Król jednak zwrócił Zator księciu Waclawowi, ale pod warunkiem zburzenia murów obronnych miasta oraz oddania zamku Barwałd żupnikowi Mikołajowi Serafinowi oraz złożenie mu hołdu lennego.

W roku 1445 pełnoletni już książęta podzielili księstwo na trzy części. Waclaw został pierwszym księciem zatorskim, Przemysław pierwszym księciem toszeckim, a Janusz został kolejnym księciem oświęcimskim. „Wykrojone” księstwo zatorskie miało 673 km². W skład tego księstwa wchodziła Brzeźnica. Zamek Barwałd oraz kilka wiosek barwałdzkie wyłączono wcześniej z księstwa oświęcimskiego i utworzono królewskie starostwo barwałdzkie. Starostwo to tworzyło enklawę w obrębie wspomnianego księstwa. W roku 1471 starostwo to, jako tenutę otrzymali Komorowscy.

W odróżnieniu od swojego brata Janusza (Jana IV), książę Waclaw I utrzymywał dobre stosunki z królem Kazimierzem Jagiellończykiem i dobrowolnie złożył mu w roku 1456 hołd. Waclaw I zmarł w roku 1468 i księstwo zatorskie (w tym zamek) zostało podzielone na dwie części, wschodnia część, na prawym brzegu Skawy przypadło Kazimierzowi i Waclawowi II, a zachodnia część na lewym brzegu Skawy (wraz z Wadowicami) przypadły Januszowi V i Władysławowi. Do roku 1495 zmarli bracia: Kazimierz, Władysław i Waclaw II, a ostatni pozostały przy życiu książę zatorski Janusz V w 1494 roku sprzedał księstwo królowi Janowi Olbrachtowi. W zamian, Janusz V dożyłotnio zachował swój tytuł książęcy. Popadł jednak w spór z kasztelanem Wawrzyńcem Myszkowskim z Przeciszowa i Spytkowic o młyn i w trakcie bijatyki został przez niego zabity w roku 1513. W tym też roku przyłączono księstwo oświęcimskie i zatorskie do Królestwa Polskiego.

Wcześniej jednak, bo w roku 1477 zamek w Barwałdzie wpadł w ręce buntowników, którzy chcieli przekazać go oddziałom króla węgierskiego Macieja Korwina, zanim do tego doszło został on zdobyty przez wojska króla Kazimierza Jagiellończyka i z jego rozkazu zburzony.

Wracając do sytuacji własnościowej na ziemi brzeźnickiej, to należy odnotować tam zjawisko stopniowego zaniku w tzw. korytarzu Radwanickim na przełomie XV i XVI wieku marcyporębskiej linii Radwanitów. W ich miejsce wchodziły rody z okolicznych miejscowości: Palczewskich, Frydrychowskich, Brandysów, Porębskich i Witkowskich. Z pewnością do tej

sytuacji przyczyniło się ważne wydarzenie. Otóż w roku 1497 Filip Burkart *herbu Radwan*, dziedzic dóbr w Marcyporęby, Bęczyna, Brzezinki oraz Kopytówki odmówił udziału w wojennej wyprawie mołdawskiej organizowanej przez króla Jana Olbrachta. Skutkiem tego było odebranie mu przez króla wymienionych dóbr, które władca ten przejął je, a następnie przekazał w dzierżawę niejakiemu Mikołajowi Cikowskiemu, również *herbu Radwan*. Przez następne kilkadziesiąt lat dobra te (lub ich części) przechodziły z rąk do rąk, m.in. w części trafiły do dzierżawców królewskich dóbr w Porębie Żegoty — Porębskich. Część przejęli Palczowscy (m.in. wraz z częścią Brzeźnicy), część Witkowsy, część Strzałowie z pobliskich Sosnowic.

Właśnie z Palczewskimi i Witkowskimi związany jest na ziemi brzeźnickiej okres reformacji. Kiedy to znaczna część miejscowej i wpływowej szlachty staje się wyznawcami luteranizmu, kalwinizmu i arianizmu. Wśród nich wiódł prym sędzia zatorski — Zygmunt Palczowski, który wraz ze swoimi krewnymi: Piotrem, Michałem i Stanisławem Palczowskimi oraz Krzysztofem Witkowskim, a także grupą wyznawców, przemianowali na zbory kalwińskie lub luterzańskie, większość kościołów w księstwach oświęcimskim i zatorskim. Wydarzenia te miały miejsce w latach 1550–1615. Taki też los spotkał kościół w: Marcyporębie, Pobiedrze i Tłuczani. Po ponownej konsekracji, kościoły przywrócono katolikom do końca 1 ćwierci XVII wieku. Sprofanowane kościoły konsekrowano pod innymi wezwaniami. Kościół w Pobiedrze, który nosił wcześniej wezwanie Wszystkich Świętych, rekonsekrowano pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego, a kościół w Tłuczani z wezwania św. Andrzeja Apostoła, przemianowano na: Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny.

W roku 1564 księstwo oświęcimskie i zatorskie ostatecznie połączono, zlikwidowano ich odrębność i utworzono z nich powiat śląski, który stał się częścią woj. krakowskiego.

W okresie od 1445 r. do 1564 r. prawie wszystkie wioski (poza Sosnowicami) obecnej gminy wchodziły w skład księstwa zatorskiego, następnie (do 1772 r.) należały do powiatu śląskiego z siedzibą władz w Oświęcimiu. Dalsze lata przynoszą przynależność do powiatów w Zatorze i w Kętach oraz cyrkułu w Myślenicach. Zaborca austriacki włączył je również do diecezji rzymsko-katolickiej w Tarnowie. Od 1819 r. tereny obecnej gminy Brzeźnica pozostają w granicach cyrkułu wadowickiego, a od 1867 r. do chwili obecnej w obrębie powiatu wadowickiego (z przerwami w latach 1939–45 i 1975–1999). W 1973 r. w miejsce gromad: Marcyporęba i Brzeźnica utworzono Gminę Brzeźnica.

*

Badając dzieje ziemi brzeźnickiej, okazuje się, że do naszych czasów zachowały się bardzo skąpe i fragmentaryczne materiały źródłowe. Niewiele o tych ziemiach pisał Jan Długosz, gdyż zapiski w *Liber Beneficiorum* są bardzo lakoniczne, a o niektórych wioskach zupełnie nie wspomina. Nie zachowały się (lub ich nie przeprowadzono) lustracje i rejestry dóbr z lat 1629, 1680, 1714 i 1764. Wyjątkowo mizerne są akta sądowe od XV do XVIII wieku, które dotyczyły wiosek obecnej gminy Brzeźnica. Większość materiału źródłowego przepadła w zawierusze dziejów.

3. Historia sołectw gminy Brzeźnica

1. BRZEŹNICA — (*Brzeznicz* — 1377, *Brzesnicza* — 1398, *Bresznicza* — 1399, *Brzezniczka* — 1470-80, XVII — XX wiek — *Brzeźnica Radwańska i Brzeźnica Malowana*). Liczba mieszkańców — ok. 1250. Wieś leży na pograniczu Kotliny Oświęcimskiej z płynącą jej dnem Wisłą i wzgórz Pogórza Wielickiego ok. 13,5 km na północny wschód od Wadowic i ok. 30 km na zachód od Krakowa. Nazwa wsi pochodzi od „brzozy”, „zagajnika brzozowego” lub karczowiska brzozowego.

Nie wiadomo kiedy powstała wieś. Jedno jest pewne, że w roku 1274 już istniała i od jakiegoś czasu należała do Radwanitów. Pośrednio potwierdza ten fakt dokument księcia Bolesława Wstydlivego, który przekazuje księciu opolskiemu (i oświęcimskiemu) Władysławowi, wioski Radwanitów z Trebola (Trzebola), tworząc tzw. „korytarz Radwański”, od

Wisły, aż po górę Żar koło dzisiejszej Kalwarii Zebrzydowskiej. Wspomniany dokument ten na prośbę Janusza Radwanicowicza potwierdził w roku 1356 król Kazimierz Wielki. Dokument z roku 1274 potwierdził również w roku 1428 król Władysław Jagiełło.

Na pewno jednym z nich był Sulisław z Brzeźnicy *herbu Radwan*. Wzmiankowany w roku 1377 oraz jego syn, również Sulisław z Brzeźnicy *herbu Radwan* (1389–94). Od początku istnienia Brzeźnica należała do parafii p.w. **św. Marcina** w **Marcyporębie**, a jak wiadomo parafia ta powstała przed rokiem 1335.

Kolejnym dziedzicami Brzeźnicy byli synowie Sulisława — Adam, Dobek, Marek, Pakosz i Sulisław, którzy wzmiankowani byli w źródłach w latach: 1397–1441. W roku 1440 książę oświęcimski Waclaw, za wierną służbę Pakosza na dworze jego ojca księcia Kazimierza, nadał mu prawo pobierania cła książęcego w Brzeźnicy od kupców jadących: z i do Krakowa. Przywilej ten potwierdzali kolejni książęta oświęcimscy, a później zatorscy, aż do roku 1513, kiedy to księstwo przyłączono do Królestwa Polskiego. Ostatni raz ten przywilej potwierdził król Zygmunt August Janowi Palczowskiemu w roku 1560. W roku 1564 ostatecznie zlikwidowano zarówno księstwo oświęcimskie, jak i zatorskie, z których utworzono powiat śląski. Zachowano jednak obowiązujące na tych terenach stare prawa i przywileje. Kto wie czy ten przywilej w efekcie nie wpłynął na obecną pozycję Brzeźnicy, jako stolicy gminy.

Wieś Brzeźnicę wspomina Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* (1470-80). Pisze, że należy do parafii w Marcyporębie i są w niej łany kmiece, role zagrodników, 3 dwory i folwarki, które należały do braci: Radwana, Macieja i Jana wszyscy *herbu Radwan*, a także 3 karczmy. Dziesięcinę oddawano plebanowi w Marcyporębie.

W roku 1514 żył jeszcze Jakub Radwan z Brzeźnicy, ale większość wsi znajdowała się w rękach Jakuba Palczowskiego z Brzeźnicy i Palczowic (Palczy) *herb Orla II (Sasowskie)*. Jakub Palczowski przejął dobra brzeźnickie w wyniku małżeństwa z Katarzyną, córką Jana Radwana, Dobra w Brzeźnicy odziedziczył ich syn — Jan Palczowski (1539–44).

Ostatni z Palczewskich właściciel Brzeźnicy, Zygmunt sprzedając w 1627 roku połowę wsi utrwalił jej podział na ponad trzy stulecia.

1a. BRZEŹNICA MALOWANA (oraz Pasięka) (Brzeźnica — 1581).

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 podaje, że ta część Brzeźnicy (opisywanej po raz pierwszy osobno i zwanej później Malowana) należy do parafii w Marcyporębie. Jej właścicielem był Stanisław Palczowski *herbu Orla II*, i było w niej: 4 kmieci na tzw. półlankach, 3 zagrodników z rolą, 3 zagrodników bez roli, 1 komornik z bydłem, 1 komornik bez bydła, karczma na ¼ roli, 2 piekarzy, 1 duda, 3 gospodarstw na czynszu i zapewne dwór z folwarkiem.

Na przełomie XVII i XVIII wieku Brzeźnica Malowana była ośrodkiem nowego klucza dóbr, w skład którego wchodziły: folwark w Brzeźnicy, browar w Marcyporębie, las w Stanisławiu i Wysokiej, tartak w Marcyporębie, dwa młyny, karczma w Sosnowicach oraz austeria żydowska na Zabłociu wraz z Owsianką i Nowymi Dworami. Od roku 1742, kiedy to klucz brzeźnicki wykupił książę Kazimierz Czartoryski, aż do połowy XIX wieku wieś należała do tej rodziny, która pieczętowała się *herbem Pogoń (odm.)*. Czartoryscy wbrew uchwałom sejmowym z lat 1726 i 1736 prawie do końca XVIII wieku pobierali nielegalnie cło w Brzeźnicy. Po Kazimierzu właścicielami klucza dóbr w Brzeźnicy Malowanej był m.in. książę Stanisław Czartoryski, który pobierał nielegalnie cło. Po Czartoryskich klucz ten objęli Brandysowie *herbu Radwan*. W roku 1880 właścicielami dóbr w Brzeźnicy Malowanej byli Jan i Wojciech Brandysowie.

1.b. BRZEŹNICA RADWAŃSKA (Brzeźnica radwańska — 1581).

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 podaje, że Brzeźnica Radwańska (wymieniana po raz pierwszy osobno) należy do parafii w Marcyporębie. Właścicielem tej części

Brzeźnicy był Michał Palczowski *herbu Orla II*, i było w niej: 4 kmieci na tzw. półlankach, 5 zagrodników z rolą, 1 zagrodnik bez roli, 1 komornik z bydłem, 2 komorników bez bydła, karczma na ¼ roli i zapewne dwór z folwarkiem.

Na przełomie XVII i XVIII wieku Brzeźnica Radwańska była ośrodkiem nowego klucza dóbr wraz z Owsianką i Nowymi Dworami, Bachorowice oraz część Marcyporęby. Od roku 1722 klucz ten należał do Mikołaja Radeckiego z Krukowa *herbu Godziemba*. Później dziedziczyli te majątki synowie: Romuald, Mikołaj i Radeck Radecki. W roku 1786 część Brzeźnicką klucza dóbr kupił Jacek Maszewski, a drugą część klucza dóbr (Nowe Dwory, Owsiankę, Bachorowice i dobra w Marcyporębie) kupił od Mikołaja Radeckiego Wojciech Rottermund, *herbu Karp*, który na przełomie XVIII i XIX sprzedał te dobra kupcowi krakowskiemu Janowi Franciszkowi Sztanilowi, a po jego śmierci włości te zostały sprzedane na licytacji Anastazemu z Siemowicy Siemińskiemu, a ten w roku 1818 odsprzedał je Józefowi Kalasantemu i Katarzynie Gorczyńskim *herbu własnego* (pole tarczy dzielone w pas, na górnym czerwonym złoty krzyż kawalerski, a w dolnym polu błękitnym srebrna podkowa) nobilitowani dopiero w roku 1794. Po ich śmierci dobra te (już scalone) odziedziczył Adam Gorczyński, a ten przekazał je w roku 1869 swoim synom Józefowi oraz Bronisławowi Gorczyńskiemu. Ten ostatni był właścicielem majątku w roku 1880.

2. BĘCZYN — (*Bynczin — 1356, Banczyn — 1470-80*). Liczba mieszkańców — ok. 500. Wieś leży w południowo-wschodniej części gminy, u podnóża góry Draboż.

Od początku istnienia wieś należała do dóbr rycerskich, m.in. do Wojciecha z Bęczyna *herbu Radwan*, wzmiankowanego w roku 1356. Nie wiadomo kiedy powstała wieś. Należy przypuszczać, iż był to proces trwający co najmniej kilkadziesiąt lat. Dlatego początków Bęczyna należy szukać w połowie XIII wieku. Kolejnymi właścicielami Bęczyna byli Radwanicy: Marcin (Marcisz) z Bęczyna (1399–1428) oraz jego potomkowie i krewni: Michał, Marcin i Mikołaj wzmiankowani w źródłach w latach 1425 — 1460. Kolejni Radawnicy to: Mikołaj zw. Kolibaba, Jan, Waclaw, Bień i Stanisław z Bęczyna (1460–69). Równocześnie w Bęczynie pojawiają się Strzałowie *herbu Kotwicz odm. (Strzała VI)*, m.in.: Mikołaj z Sosnowic (1449–67), Burkartowie (*herbu Radwan*) oraz rody pieczętujące się *herbem Grzymała*, np. Jan Opalacz Bęc(en)czyński.

Wieś wspomina Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* (1470-80). Píše, że są w niej łany kmieci i 2 dwory i folwarki. Kolatorem kościoła w Pobierze był Filip Burkart *herbu Radwan*.

W 1 ćwierci XVI wieku w Bęczynie było kilku właścicieli, m.in.: Jan Opalacz Bęczyński *herbu Grzymała*; Mikołaj i jego syn Jan Strzała *herbu Kotwicz* (odm.), jacyś potomkowie Burkartów *herbu Radwan*.

Po roku 1532 wieś wymieniana jest w ziemi krakowskiej i w powiecie szczyrzyckim oraz w parafii p.w. **Wszystkich Świętych w Pobiedrze** (ob. cz. Paszkówki).

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 podaje, że wieś Bęczyn należała w części Elżbiety Strzałowej i było w niej: dwór z folwarkiem, 6 łanów kmiecych, 2 kmieci na czynszu, 2 zagrodników bez roli, karczma oraz dwór z folwarkiem. Druga mniejsza część należała do Grodowskiego, który miał w niej: dwór i folwark oraz 1 łan kmiecy i 1 zagrodnika bez roli.

W roku 1671 wieś należała do Baltazara Paszkowskiego *herbu Zadora*. W XIX wieku majątek w Bęczynie należał do Jan Wężyka *herbu Wąż*.

3. BRZEZINKA — (*osada należąca do Trebola — 1274, 1356, Brzezina — 1381, Brzezinka — 1470-80, Brzezinka — 1564, Brzezinka — 1581*). Liczba mieszkańców — ok. 400. Wieś leży na wschód od Brzeźnicy w dolinie Wisły.

Nie wiadomo kiedy powstała wieś. Jedno jest pewne, że w roku 1274 już istniała i od dawna należała do Radwanitów.. Potwierdza ten fakt pośrednio dokument księcia Bolesława Wstydlwego, który przekazuje księciu opolskiemu (i oświęcimskiemu) Władysławowi, wioski Radwanitów z Trebola (Trzebola). Dokument ten na prośbę Janusza Radwanitę potwierdził w roku 1356 król Kazimierz Wielki.

W roku 1381 był właścicielem Staszek z Brzezinki, a w latach 1381—88 niejaki Stanisław i Burkart (Burchard) *herbu Radwan*. Wspomniany wyżej dokument z roku 1274 potwierdził również w roku 1428 król Władysław Jagiełło, a stało się to na prośbę Filipa Radwana z Brzezinki i Kopytówki *herbu Radwan* i zaw. Kaja. On to w latach: 1399–1436 był współwłaścicielem obu miejscowości, a po nim jego syn Teodor (Czader) z Brzezinki (1436-49. Źródła wspominają w latach 1448–69 jeszcze Mikołaja Burkarta z Brzezinki i Bęczyna, a w latach: 1469—97 do jego dziedzica — Filipa Burkarta. Jemu to król Jan Olbracht w roku 1497 odebrał dobra w Marcyporębie, Bęczynie, Brzezince oraz Kopytówce i oddał w dzierżawę niejakiemu Mikołajowi Cikowskiemu, również *herbu Radwan*. Była to kara za niestawienie na wyprawę mołdawską.

Wieś wspomina Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* (1470-80). Pisze, że należy do parafii w Pobiedrze i jest w niej dwór z folwarkiem, 6 łąnów kmiecych oraz 4 zagrodników z rolami.

W latach 1518–24 jako (współ)właściciel wzmiankowany jest Filip Burkart Brzeziński. Nie wiadomo czy był żyjący w końcu XV wieku Filip Burkart, czy też jego syn o tym samym imieniu. W każdym bądź razie po jego bezpotomnej śmierci cała już wieś Brzezinka i część Kopytówki, tzw. prawem kaduka, znów przechodzi na własność króla. Jednak rok później, po udowodnieniu swoich praw spadkowych przez siostrę Filipa Burkarta Brzezińskiego, król wyrokiem przekazuje te dobra, jej synowi Walentemu Sikorskiemu.

Po roku 1532 wieś wymieniana jest w ziemi krakowskiej i w powiecie szczyrzyckim oraz w parafii p.w. **Wszystkich Świętych** w Pobiedrze (ob. cz. Paszkówki).

Lustracja dóbr królewskich woj. krakowskiego z 1564 roku oraz rejestr poborowy tegoż województwa z roku 1581 podaje, że wieś należy do królewskiej tenuty czernichowskiej i dzierżawiona jest przez Porębskich z Poręby Żegoty. We wsi w tym czasie był folwark, 11 kmieci, z których 7 na większych rolach odrabia pańszczyznę w folwarku i płacą czynsz, a 4 kmieci, którzy mają mniejsze role pracują jako zagrodnicy 3 dni w roku. Ponadto we wsi była 1 opuszczona rola zagrodnika oraz karczma w miejscowości **Chajduga**, przy której były małe role 2 zagrodników. Z karczmy dochody ma jakiś Strzał. W roku 1581 było 7 kmieci na 3 ½ łąna oraz 6 zagrodników z rolami oraz 1 komornik z bydłem. W Hajdudze była nadal karczma i 2 zagrodników.

4. CHRZĄSTOWICE — (*Chrastouuice* — 1282–86, *Chrzastowicz* — 1353, *Chrzasthowycze* — 1470-80, *Chrząstowice* — 1581). Liczba mieszkańców — ok. 450. Wieś leży nad samą Wisłą, na północny zachód od Brzeźnicy

Od roku 1178 tereny na której leży wieś włączone zostały do księstwa opolsko-raciborskiego, a po jego podziale — do księstwa oświęcimskiego. Również to księstwo uległo podziałowi i Chrząstowice po roku 1445 znalazły się w księstwie Zatorskim, aż do roku 1513 kiedy to zostało ono przyłączone do Królestwa Polskiego. W roku 1564 Chrząstowice weszły w skład powiatu śląskiego w woj. krakowskim.

Wieś z całą pewnością istniała w połowie XIII wieku. Wtedy też należała do parafii p.w. **św. Trójcy w Czernichowie**. Wspomina to dokument z 1353 roku przenoszący wieś z tej parafii do nowo erygowanej parafii p.w. **św. Andrzeja Apostoła w Tłuczani**. Wynika z tego, że w przeszłości Chrząstowice mogły leżeć na lewym brzegu Wisły. W roku 1353 i jeszcze w 1370 właścicielem wsi, a także Stogniowic, Brodeł, Tłuczani, Kossowej i Łętkowic był Dzierśław.

W roku 1426 z nadania księcia zatorskiego Janusza trafiła do rodziny Porębskich *herbu Nabram* (*Waldorff*) z Poręby Żegoty.

Wieś wspomina także Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* (1470-80). Pisze, że wieś od niedawna należy do parafii w **Tłuczani** i są w niej 4 łąny kmiece, a piąty należy do plebana w Tłuczaniu. Właścicielem wsi (części) był dzierżawca był Andrzej z Poręby Żegoty *herbu Nabram*. W latach 1458–75 właścicielem jakiejś części wsi był Jan Radwan z Brzeźnicy. Jakaś część wsi mieli również Tęczyńscy *herbu Topór.*, którzy obecni tu byli na początku XVI wieku. Wiadomo, że w roku 1518 (współ)właścicielem dóbr chrząstowskich był Henryk Porębski, który wówczas miał czterech synów: Jana, Stanisława, Piotra i Henryka. Kolejny Porębski — Andrzych (z

Poręby Żegoty) w roku 1521 odkupił od Tęczyńskich część wsi Chrzastowice i oddał ją synowi, również Andrzychowi. Nie na długo, gdyż w wyniku koligacji małżeńskich właścicielami wsi zostali Myszkowscy (1530–39), a następnie Rozdrażewscy. Wieś musiała trafić do dyspozycji króla, gdyż w 1566 roku wieś Chrzastowice i Kossową nadał (lub zwrócił) król Zygmunt August, wymienionemu wcześniej Andrzychowi (Andrzejowi) Porębskiemu.

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 podaje, że wieś Chrzastowice znajdują się w parafii Tłuczań i ich właścicielem był już niejaki Wężyk. We wsi był dwór i folwark oraz 5 kmieci na tzw. półłankach (12—13 ha), 10 zagrodników z rolą, 10 komorników bez bydła oraz 4 rzemieślników.

W wyniku małżeństwa jednej z córek Paprockich, Chrzastowice i Kossowa trafiają w ręce Żydowskich z Żydowa, a następnie Paprockich *herbu Ogończyk*. Kolejna Paprocka wniosła te dobra w posagu Antoniemu Bonifacemu Wybranowskiemu. Po nim majątki te odziedziczyli: Celestyn Wybranowski i Jan Łopuszański. W roku 1844 wioski te kupił Mikołaj Dąbski *herbu Godziemba*.

5. KOPYTÓWKA — (*Copitowka* — 1389, *Kopythkowka* — 1470-80, *Kopitowka* — 1581). Liczba mieszkańców — ok. 260. Wieś leży w południowej części gminy, u podnóża góry Draboż.

Wieś powstała w XIV wieku i od początku istnienia (z przerwami) należała do parafii p.w. **św. Marcina w Marcyporębie**. Pierwsza wzmianka o Kopytowce pochodzi z roku 1389, wtedy jej właścicielem był Filip Burkart *herbu Radwan*.

Wieś wspomina także Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* (1470-80). Píše, że wieś należy do jednego z rycerzy herbu Radwan, i we wsi są łany kmiecie.

Za odmowę udziału w wyprawie mołdawskiej, król Jan Olbracht skonfiskował dobra Filipa Burkarta w Bęczynie (część wsi), Brzezince (część wsi) i Kopytowce — również część wsi. Dobra te zostały włączone do dóbr królewskich w Porębie Żegocie. Dobra te stale (w częściach i w całości) z reguły oddawane były w dzierżawę. Była to tzw. „tenuta czernichowska”, która funkcjonowała do I rozbioru Polski. I tak w roku 1522 dobra te dzierżawione były przez Przyppkowskich, a później trafiły do Strzałów z Sosnowic.

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 podaje, że wieś podzielona jest na 3 części. Pierwszą ma niejaki Szarffenberg z 1 łanem kmiecym, 2 zagrodnikami bez roli, 1 komornikiem bez bydła i zapewne jakiś folwark. Druga część Porębskich z Poręby Żegoty i było w niej 1 ½ łana kmiecego i 1 kmieć na czynszu. Trzecia część należała do Grodowskiego i był tam tylko 1 łan kmiecy.

Wieś wymieniona w parafii w Pobiedrze, ale od roku 1550 do 1610 roku wierni korzystali z kościoła w Marcyporębie, gdyż w tym czasie był on zamieniony na zbór kalwiński). Przez następne lata na krótko dzierżawcami wsi byli Witkowsy i Szelągowie.

Na początku XVII wieś znalazła się w posiadaniu Gutteterów herbu własnego. Od nich to wieś kupił Paszkowski z Paszkówki. W roku 1678 wieś kupił Jan Żydowski *herbu Doliwa*. Na początku XVIII wieku poprzez małżeństwo córki przeszła ta wieś we władanie Tęgoborskich, a w połowie XVIII wieku w ręce Ostrogórkich.

W roku 1814 od poprzednich właścicieli (Poniatowskich) dobra w Kopytowce, Brzezince i w Hajdudze kupił baron Antoni Bume de Appelshofen. W połowie XIX wieku dobra te odkupili Duninowie *herbu Łabędź* z Głębolic. Duninowie byli właścicielami kopytkowickiego dworu i majątku do roku 1945.

6. KOSSOWA — (*Cossoua* — 1282–86, *Kossowa* — 1470-80, *Kossowa* — 1581). Liczba mieszkańców — ok. 450. Wieś leży na pograniczu Kotliny Oświęcimskiej z płynącą jej dnem Wisłą i wzgórz Pogórza Wielickiego, parę kilometrów na zachód od Brzeźnicy.

Od roku 1178 tereny na której leży wieś włączone zostały do księstwa opolsko-raciborskiego, a po jego podziale — do księstwa oświęcimskiego. Również to księstwo uległo podziałowi i Kossowa po roku 1445 znalazły się w księstwie Zatorskim, aż do roku 1513 kiedy to

zostało ono przyłączone do Królestwa Polskiego. W roku 1564 Kossowa weszła w skład powiatu śląskiego w woj. krakowskim.

Przed powołaniem w roku 1353 do życia parafii p.w. **św. Andrzeja Apostoła w Tłuczaniu**, wieś należała do parafii p.w. **św. Marcina w Marcyporębie**.

W roku 1353 i jeszcze w 1370 właścicielem wsi, a także Stogniowic, Brodeł, Tłuczani, Kossowej i Łętkowic był Dzierśław.

W roku 1426 z nadania księcia zatorskiego Janusza trafiła do rodziny Porębskich *herbu Nabram (Waldorff)* z Poręby Żegoty.

Wieś wspomina także Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* (1470-80). Píše, że wieś od niedawna należy do parafii w **Tłuczani** i są w niej łany kmieci i karczma należąca do plebana w Tłuczaniu oraz folwark. Właścicielem wsi był Andrzej z Poręby Żegociny *herbu Nabram (Waldorff)*.

Wiadomo, że w roku 1518 (współ)właścicielem dóbr kossowskich był Henryk Porębski *herbu Nabram*, który wówczas miał czterech synów: Jana, Stanisława, Piotra i Henryka. Wieś musiała wcześniej trafić do dyspozycji króla, gdyż w 1566 roku wieś Chrzastowice i Kossową nadał (lub zwrócił) król Zygmunt August, wymienionemu wcześniej Andrzychowi (Andrzejowi) Porębskiemu.

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 podaje, że wieś Kossowa znajdują się w parafii Tłuczani i ich właścicielką była Porębska (zapewne wdowa po Andrzeju). We wsi był dwór i folwark oraz 5 zagrodników z rolą i karczma na ¼ łana.

W wyniku małżeństwa jednej z córek Aleksandra Porębskiego (zm. w 1618 roku): Chrzastowice i Kossowa trafiają w ręce, najpierw Cikowickich, a następnie kupił ją w roku 1701 Andrzej Żydowski z Żydowa *herbu Doliwa*, w roku 1728 wieś otrzymała jego córka Anna Tęgoborska, a z drugiego męża — Nowosielska. W roku 1772 wieś otrzymała jej siostra Magdalena Paprocka, zona zmarłego w 1759 roku Józefa Paprockiego *herbu Ogończyk*. W roku 1784 część wsi wniosła w posagu ich córka Antoniemu Bonifacemu Wybranowskiemu. A druga — Aniela, Łopuszańskiemu. Kolejnymi dziedzicami tych dwóch części wsi byli: Celestyn Wybranowski i Jan Łopuszański. W roku 1844 wioski te odkupił od nich Mikołaj Dąbski *herbu Godziemba*. Dąbscy byli właścicielami majątku w Kossowej do początku XX wieku

7. ŁĄCZANY — (*Luchany — 1229 Lanczany — 1283–86, Lantschan — 1302, Lanszany — 1364, Łączani — 1518*). Liczba mieszkańców — ok. 1600. Wieś leży nad samą Wisłą na północny-zachód od Brzeźnicy. Nazwa wsi pochodzi od „łaki — łegu”.

Między rokiem 1283, a rokiem 1286 książę oświęcimski Władysław nadał Danielowi, opatowi benedyktyńskiego klasztoru w Tyńcu, wieś Łączany położoną na brzegu Wisły. Wieś po raz pierwszy jednak wzmiankowana była w bulli papieskiej z roku 1229, w której poświadczono są włości wymienionego wyżej klasztoru. W roku 1286 książę krakowski Leszek Czarny potwierdza własność klasztoru tynieckiego w Łączanach. Przywileje te potwierdził w roku 1440 książę oświęcimski Waclaw.

Wieś wspomina także Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* (1470-80). Píše on, że we wsi są role 6 kmieci, ale nie ma karczmy i tylko jeden z kmieci warzy piwo. We wsi był folwark klasztorny, który zazwyczaj oddawany był w dzierżawę ponadto był tu 1 zagrodnik z rolą. Przy wsi było duże, rybne jezioro, które obsługiwał rybak płacący klasztorowi 3 ½ grzywny.

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 podaje, że wieś Łączany znajdują się w parafii Spytkowice, a ich dzierżawcą był niejaki Molenda. We wsi było wówczas 7 łanów kmiecych, 2 zagrodników z rolą, 2 zagrodników bez roli, 3 komorników z bydłem, 2 komorników bez bydła i zapewne dwór zarządcy z folwarkiem.

W latach osiemdziesiątych XIX wieku wieś liczyła 529 mieszkańców, z których 5 mieszka w majątku dworskim. Wśród nich było 490 katolików i 39 Żydów.

8. MARCYPORĘBA i BACHOROWICE (oraz Nowa Wieś i Zabłocie) — (*Poręba marconis — 1337, Poramba — 1470-80, Poremba Markowa — 1581, .* Liczba mieszkańców —

ok. 1000. Wieś leży podnóża wzgórz Pogórza Wielickiego, parę kilometrów na południe od Brzeźnicy.

Obszary dzisiejszej gminy Brzeźnica, w tym teren obecnego sołectwa Marcyporęba, do końca XIII wieku, były gęsto porośnięte nieprzebytymi lasami. Gdźieniegdzie, na wykarczowanych polanach znajdowały się niewielkie osady. Jedną z nich była osada położona pod niewielkim gródkiem na wzgórzu w miejscu zwanym Podlesie. Do dnia dzisiejszego zachowały się po nim ślady. Jeszcze w połowie XIX wieku miejscowa ludność nazywała to miejsce — „Radwan”, „Radwany”. Gródek ten funkcjonował od XI do XIII wieku i jego mieszkańców można powiązać z protoplastami późniejszego rodu Radwanitów. Według ludowych podań, we wspomnianej osadzie, od końca XII wieku (podobno od 1176 roku) istniał niewielki drewniany kościółek. Być może już wtedy nosił wezwanie **św. Marcina**. Głównie w wieku XII panowała „moda” na przyjmowanie na patrona kościoła tego właśnie świętego. Z biegiem lat osada rozrastała się w wyniku postępującego karczowania pobliskich lasów. Toteż w roku 1335 przedstawiciel Radwanitów — Marek, przeniósł na prawo niemieckie osadę leżącą u podnóża swojego gródka. Ponieważ wieś wytyczono na świeżo wykarczowanych terenach — porębie, nazwano ją na cześć fundatora — Markową Porębą. Wtedy też oficjalnie erygowano parafię w Marcyporębie. Drugi kościół (drewniany) wzniesiono zapewne tuż po utworzeniu parafii. Trzeci wzniesiono w roku 1535, a czwarty (również drewniany) w roku 1660 i ten właśnie kościół zachował się do dnia dzisiejszego.

Wieś Marcyporębę wspomina Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* (1470-80). Pisze, że drewniany kościół nosi wezwanie św. Marcina i są w niej łany kmiecy, 2 role zagrodników, karczma i 3 dwory i folwarki, które należą do Marka *herbu Radwan*.

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 podaje, że Marcyporęba jest wsią parafialną. W tym czasie miała trzech właścicieli. W części Jana Inwałdzkiego było 7 łanów kmiecych i zapewne folwark; w części Stanisława Palczewskiego było 6 kmieci na tzw. półłankach, 1 zagrodnik bez roli, 3 komorników z bydłem, 2 kmieci lub zagrodników na czynszu, 1 przekupień i zapewne folwark. Trzecia część wsi należała do niejakiego Owsieńskiego i miał on w niej 4 łany kmiecy, 3 zagrodników bez roli i komornika z bydłem. Do tego ostatniego należała wieś **Owsianka**, która jest obecnie częścią Marcyporęby. W tej ostatniej wsi był zapewne dwór i folwark oraz 1 łan kmiecy i 2 zagrodników z rolą.

W kolejnych wiekach (XVII i XVIII) właścicielami byli: Dołęgowie, Radeccy, Rottermundowie i Czartoryscy z Kalwarii. W XIX wieku wieś należała do Gorczyńskich i Brandysów.

W latach osiemdziesiątych XIX wieku wieś liczyła 529 mieszkańców, z których 5 mieszka w majątku dworskim. Wśród nich było 490 katolików i 39 Żydów.

9. NOWE DWORY — Liczba mieszkańców — ok. 430. Wieś leży na pograniczu Kotliny Oświęcimskiej z płynącą jej dnem Wisłą i wzgórz Pogórza Wielickiego.

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 nie wykazuje tej wioski. Prawdopodobnie wieś ta wyłoniła się po dziewiętnastowiecznych parcelacjach z istniejącej wcześniej wsi Owsianka, która w tej chwili jest przysiółkiem Nowych Dworów..

10. PASZKÓWKA i POBIEDR — (*Bodebre — 1326, Pobyodr — 1470-80, Pobiodr — 1581, Paschkowka — 1470-80, Paszkowka — 1581*). Liczba mieszkańców — ok. 900. Wieś leży na pograniczu Kotliny Oświęcimskiej z płynącą jej dnem Wisłą i wzgórz Pogórza Wielickiego.

Od roku 1178 tereny na której leży wieś włączone zostały do księstwa opolsko-raciborskiego, a po jego podziale — do księstwa oświęcimskiego. Obecna Paszkówka, to w zasadzie dwie samodzielne wioski istniejące oddzielnie przez kilka stuleci: **Paszkówka i Pobiedr**.

Księstwo oświęcimskie uległo podziałowi i Paszkówka oraz Pobiedr po roku 1445 znalazły się w księstwie zatorskim, aż do roku 1513 kiedy to zostało ono przyłączone do Królestwa Polskiego. W roku 1564 Paszkówka oraz Pobiedr weszły w skład powiatu szczyrzyckiego w woj. krakowskim.

Wieś **Pobiedr** wspomina Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* (1470-80), pisze on że we wsi jest drewniany kościół parafialny p.w. **Wszystkich Świętych**. Właścicielem wsi był Jan Paszkowski *herbu Zadora (Płomieńczyk)*. We wsi w tym czasie były trzy folwarki, karczma na ¼ roli. Kolatorem kościoła był wspomniany Jan Paszkowski, który oprócz Pobiedra posiadał Paszkówkę i Trebol (Trzebol). Pozostałymi kolatorami byli: Jan Rusocki z Jaśkowic (również *herbu Zadora*), Mikołaj Jordan z Gniazowic, Janusz Strzała *herbu Kotwicz* z Bęczyna, Jan i Mikołaj Strzałowie z Sosnowic oraz Filip Burkart *herbu Radwan* z Brzezinki.

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 podaje, że wieś **Paszkówka** dzierżawiona była przez Górskiego i było w niej 6 ½ łana kmiecego, 2 zagrodników z rolami, 2 komorników z bydłem, 2 komorników bez bydła i 3 rzemieślników oraz dwór z folwarkiem. Natomiast w **Pobiedrze**, który również był dzierżawiony przez Górskiego było: 2 łany kmiece, 6 zagrodników z rolami i 2 komorników z bydłem.

Po roku 1550 Jan Paszkowski z grupą współwyznawców zamienił kościół w Pobiedrze w zbór kalwiński. Do czasu odzyskania go przez katolików w 1610 roku wierni korzystali z kościoła w Marcyporębie. Po odzyskaniu kościoła zmieniono jego wezwanie na **Przemienienia Pańskiego**.

11. SOSNOWICE — (*Sosnowycze* — 1470-80). Liczba mieszkańców — ok. 1100. Wieś leży na pograniczu Kotliny Oświęcimskiej z płynącą jej dnem Wisłą i wzgórz Pogórza Wielickiego.

Od roku 1178 tereny na której leży wieś włączone zostały do księstwa opolsko-raciborskiego, a po jego podziale — do księstwa oświęcimskiego. Również to księstwo uległo podziałowi i Sosnowice po roku 1445 znalazły się w księstwie zatorskim, aż do roku 1513 kiedy to zostało ono przyłączone do Królestwa Polskiego. W roku 1564 Sosnowice weszły w skład powiatu szczyrzyckiego w woj. krakowskim.

Wieś Sosnowice wspomina Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* (1470-80), pisze on że we wsi są łany kmiece i zagrodnicy i należy ona do pafiai p.w. **Wszystkich Świętych** w **Pobiedrze**. Właścicielem wsi był Jan i Mikołaj Strzała *herbu Kotwicz*.

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 podaje, że wieś Sosnowice należała do Piotra Strzały i było w niej 6 łanów kmiecych. Wieś wymieniona w parafii pw. **Wszystkich Świętych** w **Pobiedrze**, ale od roku 1550 do 1610 roku wierni korzystali z kościoła w Marcyporębie, gdyż w tym czasie był on zamieniony na zbór kalwiński).

Strzałowie byli fundatorami istniejącego do dnia dzisiejszego małego kościółka filialnego (kaplicy) p.w. Imienia NMP.

12. TŁUCZAŃ — (*Thluczan, Tluczany, Tłuczań* — 1470-80, *Tłuczani* — 1581). Liczba mieszkańców — ok. 1250. Wieś leży na pograniczu Kotliny Oświęcimskiej z płynącą jej dnem Wisłą i wzgórz Pogórza Wielickiego.

Pod koniec XV w. własność Strzeszów h. Kuczka, w XVI w. Porębskich h. Nabram a później: Porębskich, Lgockich, Żydowskich i Starowiejskich.

Wieś zorganizował Dzierżek (Dzierżysław) ze Stogniowic *herbu Jastrzębiec*, a w roku 1353 wystarał się o prawo niemieckie dla tej wsi. Wtedy też erygowano parafię w Tłuczani.

Tłuczań wspomina również Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* (1470-80), pisze on że we wsi jest drewniany kościół parafialny p.w. **św. Andrzeja Apostoła**. Właścicielem wsi był Jan Strzeszkowski *herbu Jastrzębiec*. We wsi w tym czasie były łany kmiece, role zagrodników oraz karczma. We wsi nie było folwarku.

Niedługo potem, bo na początku XVI wieku właścicielami Tłuczani zostali Porębscy *herbu Nabram* z Poręby Żegoty.

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 podaje, że Tłuczań jest wsią parafialną, i jej właścicielką była Porębska (zapewne wdowa po Andrzeju). We wsi był dwór i folwark oraz 5 ¾ łana kmiecego, 2 łany były puste (niezagospodarowane), 4 zagrodników z rolą, 4 komorników z bydłem, 1 rzemieślnik, karczma na ½ łana oraz tartak.

13. WYŻRAŁ i CYZNERÓWKA) — (*d. część Lgoty*). Liczba mieszkańców — ok. 400. Wieś leży wzgórz Pogórza Wielickiego. Nazwa wsi pochodzi od „wyżrału”, umocnionego punktu obserwacyjnego.

Rejestr poborowy woj. krakowskiego z roku 1581 nie wykazuje tej wioski, gdyż do roku 1947 był to przysiółek Lgoty (gm. Tomice).

4. Zabytki gminy Brzeźnica

I. Bęczyn

— Zespół dworski oraz założenie parkowe w stylu włoskim z zachowanym starodrzewiem lipowo-dębowym.

— Murowana kapliczka Matki Bożej Różańcowej z 1835 roku. Znajduje się ona na wzniesieniu o nazwie Łysa Góra

II. Brzezinka

— Kaplica murowana z drewnianą figurą św. Jana Nepomucena oraz kamiennym Chrystusem Nazaretańskim z 1 poł. XIX wieku.

III. Brzeźnica

— Dwór murowany z końca XVIII wieku oraz spichlerz z 1 połowy XIX wieku, a także założenie parkowe z 2 połowy XIX wieku. Mocno zniszczony budynek parterowy z piętrowym ryzalitem na krótkiej osi i z facjată.

— Kamienna figura Chrystusa Nazaretańskiego na postumencie z 1811 roku.

— Kamienna figura św. Antoniego Padewskiego na postumencie z 1 poł. XIX wieku (w parku dworskim)

— Kamienna figura św. Floriana na postumencie 1 poł. XIX wieku

— Zabytkowy kamienno-stalowy most na kanale z lat 20. XIX wieku

IV. Chrzastowice

— Zabytkowy kamienno-stalowy most na kanale z lat 20. XIX wieku

V. Kopytówka

— Zespół dworski: murowany dwór z 2 połowy XIX wieku z zabudowaniami gospodarczymi, m.in.: oficyna i murowany spichlerz z 1869 roku oraz stajnia dworska z 3 ćwierci XIX wieku. Wokół dworu założenie parkowe. Dwór z wieżyczką zbudowano w stylu eklektycznym. W wieżyczce mieści się kaplica. W XVII wieku w innym drewnianym dworze w Kopytówce, który stał w niedalekiej odległości od istniejącego również była kaplica dworska. Znajdował się tam obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, na którym w 1641r. pojawiły się krwawe łzy. Po cudownym objawieniu obraz trafił do klasztoru Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej.

VI. Kossowa

— Murowany zespół dworski z 1908 roku, z piętrowym rozalitem na osi krótszej oraz facjatą na osi dłuższej. W parku przydworskim liczny starodrzew lipowo-dębowy.

VII. Łączany

- Kapliczka murowana z wizerunkiem Matki Bożej z 1 ćwierci XIX wieku.
- Kapliczka murowana z wizerunkiem Matki Bożej z końca XIX wieku.

VIII. Marcyporęba

— Drewniany kościół o konstrukcji zrębowej pod wezwaniem św. Marcina z roku 1670. Kościół ten znajduje się na Szlaku Architektury Drewnianej. Kościół był kilkakrotnie modernizowany, m.in. w roku 1831 i 1872. Remonty i jednocześnie przebudowy zmieniły zasadniczo wygląd kościoła, choć w swojej bryle zachował pewne cechy okresu, w którym został zbudowany. W głównym ołtarzu znajduje się obraz Wniebowzięcia Matki Bożej z XVII wieku. Najcenniejszymi zabytkami kościoła są: gotycki krucyfiks z początku XV wieku oraz kamienna, renesansowa chrzcielnica z 1545 roku a także późnobarokowe organy.

— Obok kościoła znajduje się klasycystyczna dzwonnica z 1831 roku oraz grobowiec rodziny Baumów — dziedziców sąsiedniej Kopytówki oraz figura Jezusa Miłosiernego.

— Kaplica murowana tzw. „Pod Lasem” z kamiennym posągiem Chrystusa upadającego pod krzyżem z końca XVIII lub z początku XIX wieku.

— Figura przydrożna z św. Józefem na słupie z 1613 roku odnowiona w roku 1838..

— Pozostałości grodziska — warowni w przysiółku Marcyporęby — Podlesiu, pochodząca najprawdopodobniej z okresu walk o tron krakowski (1150 – 1244). Warownia ta utożsamiana jest protoplastami Radwanitów sprowadzonych z Mazowsza do Małopolski przez

Konrada Mazowieckiego w czasie jego walk o tron krakowski. Warownia najprawdopodobniej chroniła jedną z odnóg szlaku, prowadzącego wzdłuż Soły i Wisły z Krakowa na Śląsk oraz do Bramy Morawskiej.

— Krzyż upamiętniający uchwalenie konstytucji 3 maja 1791 roku (w 2001 roku wymieniony na nowy).

— Kapliczka w kształcie kwadratu z figurką Matki Bożej Królowej Wszechświata

VIII.a. Marcyporęba–Bachorowice

— Kamienna kapliczka z figurką Matki Bożej, pochodząca prawdopodobnie z XIX wieku

IX. Paszkówka

— Zespół pałacowo – parkowy w z 1886 roku. Zbudowany przez Ludwika i Leonarda Wężyków w stylu pseudogotyckim i otoczony ogrodem w stylu włoskim z drzewostanem 11 pomnikowych drzew liczących od 100 do 250 lat. Obecnie odrestaurowany w latach 90, stanowi okazałą rezydencję funkcjonującą jako hotel pod nazwa „Pałac Wężyków”.

IX a. Pobiedr

— Kościół pod wezwaniem Przemiana Pańskiego – obecny murowany w latach 1882 – 1891, na miejscu drewnianego (wzmiankowanego 1325 – 27) noszącego wezwanie Wszystkich Świętych. Chrzcielnica barokowa, posąg apostoła ok. 1350r.

— Figura przydrożna kamienna św. Jana Nepomucena z 1788 roku.

X. Sosnowice

— Drewniana kaplica o konstrukcji zrębowej z sygnaturką z 1733 roku nosząca wezwanie Imienia Najświętszej Panny Marii. Kaplica ta wzmiankowana była w aktach wizytacji biskupiej w 1598 roku. W posadzce kościoła kamienna płyta z XVI wieku zamykająca wejście do krypty grobowej rodziny Strzałów *herbu Kotwicz (Strzała VI)*, wielowiekowych właścicieli Sosnowic. W kaplicy znajdują się barokowe, malowane na deskach obrazy Matki Bożej z Dzieciątkiem i Janem Chrzciellem.

— Kapliczka z 1878 roku zwieńczona kamienną figurą św. Floriana.

XI. Tłuczań

— Drewniany kościółek p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny (wcześniej p.w. św. Andrzeja Apostoła), pochodzi z 1664 roku, a odnowiony w 1846 roku o konstrukcji zrębowej.

Posiada wieloboczne prezbiterium, ołtarz główny późnobarokowy, ołtarz boczny wczesnobarokowy. Chór muzyczny na dwóch belkach z malowidłami barokowymi na podniebieniu. Wieżyczka ma sygnaturkę kształtu barokowego. Ornat z XVIII w.

5. Zabytki ikonograficzne, heraldyka kościelna, rycerska i gminna

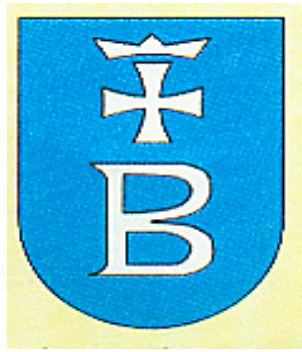
Ustawa o samorządzie terytorialnym z 8 marca 1990 roku (z późniejszymi zmianami) zezwala radom gmin i miast podejmować uchwały dotyczące ich symboliki (herbu, chorągwi i pieczęci). Od tego czasu większość miast i gmin przyjęło nowe symbole lub zatwierdziło już istniejące. Gmina Brzeźnica podejmowała próby opracowania swoich symboli gminnych (zob. Rys. 1).

Gmina Brzeźnica, podobnie jak inne jednowioskowe gminy dawnego zaboru austriackiego, od roku 1785 miała prawo do tzw. pieczęci rustykalnej. Z tego prawa skorzystały wszystkie wioski obecnej gminy Brzeźnica. Niektóre z tych miejscowości używały swoich znaków napieczętych do roku 1930, a nawet 1935. W porównaniu z innymi rejonami Małopolski, są one niepowtarzalne i często odzwierciedlają historię, charakter i legendy dotyczące poszczególnych wiosek. Niewykluczone, że od II połowy XVIII do roku 1848 (do uwłaszczenia chłopów), właściciele poszczególnych majątków ziemskich na obszarze wchodzącym w skład obecnej gminy używali indywidualnych pieczęci, celem uwierzytelniania wewnętrznych dokumentów. Chodzi o tzw. pieczęcie dominalne, noszące najczęściej herb właściciela wsi, na które wyrażały zgodę władze austriackie od 1773 roku.

Jednak przy opracowaniu symboliki współczesnych gmin wiejskich, w pierwszej kolejności należy się do symboliki miejskiej występującej na jej obszarze w przeszłości. Z takim przypadkiem nie mamy do czynienia na terenie gminy Brzeźnica.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku w użyciu był tylko herb państwowy, chociaż jak wspomniano wyżej, do 1930 roku tolerowano stare pieczęcie i herby gminne. W kancelariach niektórych majątków ziemskich w międzywojennej Polsce, w tym w woj. krakowskiego, do którego należała Brzeźnica, jako część powiatu wadowickiego stosowane były herby rodowe właścicieli.

Jednak gmina to nie tylko jej stolica — Brzeźnica, ale także pozostałe dwanaście sołectw. Mieszkańcy każdego z nich powinni utożsamiać się z gminnym herbem, flagą i pieczęcią. Symbole gminne powinny łączyć mieszkańców, a nie dzielić. Projektując herb gminy należy uwzględnić: oczekiwania wspólnoty samorządowej, podstawowe kanony heraldyczno-weksylologiczne, jak i wyniki badań archiwalno-historycznych.

Rys. 1

Poszukiwania (kwerenda) objęły zachowane źródła heraldyczne i archiwalne dotyczące:

1. Symboliki księstw: oświęcimskiego i zatorskiego do końca XV wieku oraz powiatów: śląskiego (do 1772 roku) i wadowickiego (od 2002 roku).
2. Brzeźnickiej symboliki samorządowej gmin i gromad z XIX i XX wieku.
3. Zabytków heraldyki rycerskiej (szlacheckiej) na ziemi brzeźnickiej do 1939 roku.
4. Zabytków heraldyki kościelnej obecnej na terenie gminy od średniowiecza do końca XVIII wieku.
5. Paraheraldycznej symboliki z zakresu folkloru i kultury wadowickiej (zachodnio-krakowskiej).
6. Charakterystycznych cech krajoznawczo-przyrodniczych gminy Brzeźnica.

Kwerendy archiwalno-historyczne pozwalają na następujące stwierdzenia:

Ad. 1. Do roku 2002 powiat wadowicki (od poł. XVI do 1772 roku — śląski) nie posiadał swoich symboli. Za to swoje symbole posiadały księstwo oświęcimskie i księstwo zatorskie (Rys. 2a, 2b, 2c i Rys. 3a i 3b). Od roku 2002 powiat wadowicki posiada swój herb (zob. Rys. 4).

Rys. 2a

Rys.2b

Rys. 2c

Rys. 3a

Rys. 3b

Rys. 4

Ad.2. Od IV ćwierci XVIII wieku do końca lat dwudziestych XX wieku każde sołectwo gminy używało swoich znaków napieczętnych. Udało się ustalić wizerunki pieczęci większości sołectw:

Brzeźnica 1926-05-30

Chrzastowice 1918-08-24

Kossowa 1918-10-21

Łączany 1840-04-25, 1852-11-15, 1841

Marcyporęba 1867-08-22, 1875-08-21 (parafialna)

Nowe Dwory 1911-03-20

Paszkówka 1918-11-11, 1926-12-07 (parafialna)

Pobiedz 1864-10-20 (parafialna)

Półwieś 1911-03-29

Sosnowice 1894-12-01, 1908

Sosnowice 1922-04-01

Tuczań Dolna 1918-10-04

Tuczani 1858-12-10 (parafialna)

MARCYPORĘBA najprawdopodobniej posiada na pieczęci gminnej wspaniałego lwa. Brak wizerunku tejże pieczęci, ale jak ją opisuje prof. Marian Gumowski: „pochodzi z końca XVIII wieku i odcisnięta jest na dokumencie z 1860 roku. W otoku napis: WIES MARCYPORĘBA N 55, ma śred. 26 mm i lwa wspaniałego w lewo”.

Przy opracowaniu projektów herbu gminy Brzeźnica należy wziąć pod uwagę pieczęć parafialną Tuczani, która przedstawia postać **św. Andrzeja Apostoła**, czyli pierwotnego patrona parafii. Duże znaczenie w dziejach gminy miała wieś Marcyporęba, dlatego wskazane jest umieszczenie w projekcie herbu **wizerunku wspaniałego lwa**, który znajduje się na dwiętnastowiecznej pieczęci gminnej.

Rys. 12

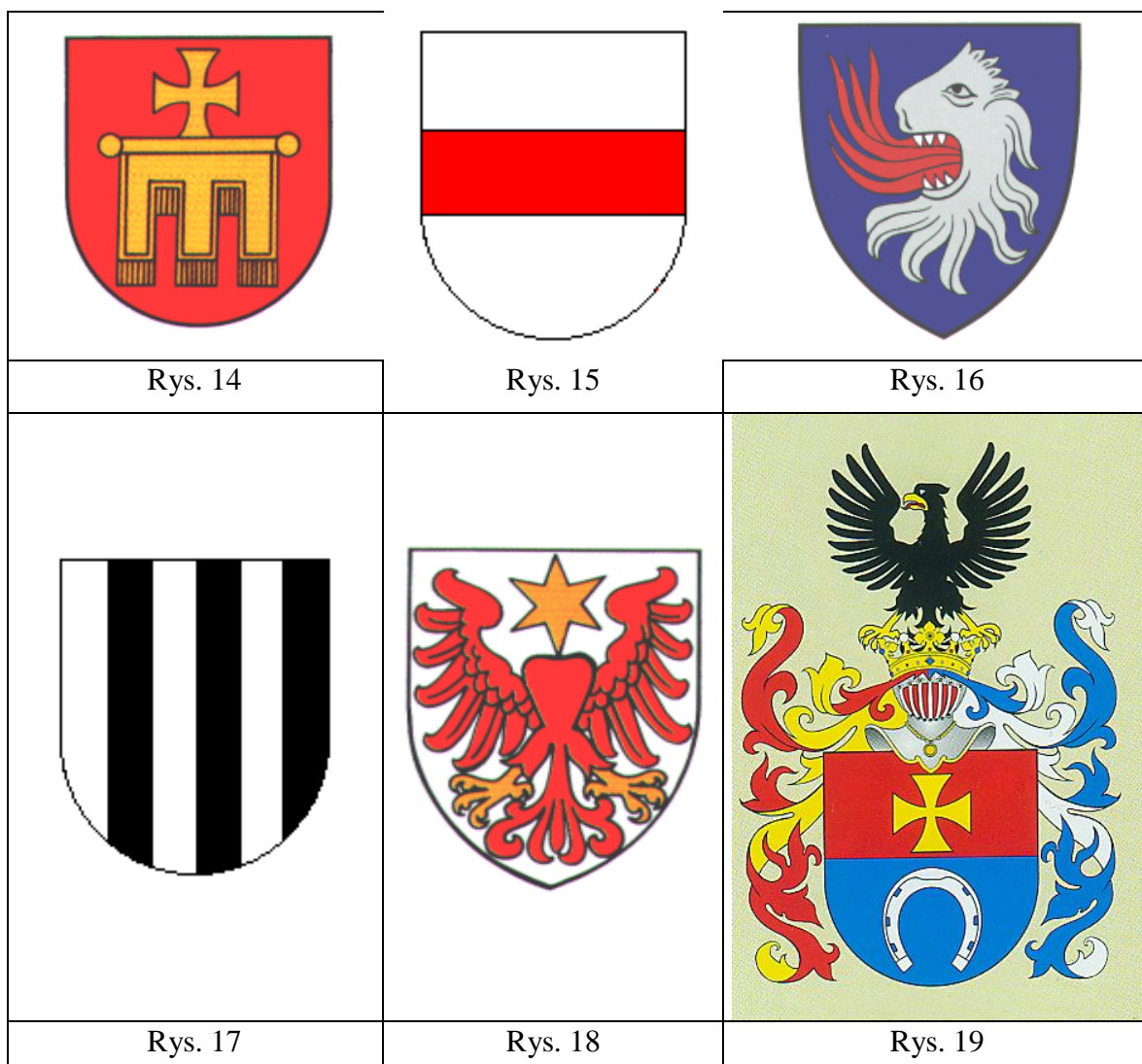
Rys. 13

Ad. 3. Z dziejów poszczególnych miejscowości gminy Brzeźnica wynika, że ogromną rolę w najstarszym okresie odgrywał ród pieczętujący się herbem Radwan. Byli oni właścicielami tzw. „korytarza Radwańskiego” i założycielami większości wiosek gminy oraz dwóch, z trzech parafii które powstały w pierwszej połowie XIV wieku. Zdecydowanie przy projektowaniu herbu gminy należy wziąć pod uwagę **herb Radwan** (zob. Rys. 14). Ich gniazdem rodowym był gródek w Marcyporębie, z którego zarządzali okolicznymi miejscowościami od 1 poł. XIII wieku do 1 połowy XVI wieku (łącznie ponad 300 lat!).

Nieco później na tych ziemiach pojawiły się rody pieczętujące się herbami: **Kotwicz (Strzała)** — Strzałowie (zob. Rys. 15), od poł. XIV do 1 poł. XVII wieku; **Zadora (Płomieńczyk)** — m.in. ród Paszkowskich (zob. Rys. 16); początków XV do początków XVII wieku; **Nabram (Waldorff)** — Porembscy (Porębscy) z Poręby Żegoty (zob. Rys. 17), od 2 połowy XIV do 2 poł. XVII wieku oraz **herb Szaszor (Sasowskie, Orla II)**, którym pieczętowali się Palczowscy prawie przez cały wiek XVI (zob. Rys. 18).

Ogółem na ziemi brzeźnickiej od końca XIII do końca XIX wieku odnotować można przedstawicieli ok. 50 rodów szlacheckich i ok. 30 herbów. Dla potrzeb niniejszego opracowania

uwzględniono tylko znaczniejsze rody. Uznano, że nie warto uwzględniać przy opracowaniu symboli gminy Brzeźnica rodów, które pojawiły się po zajęciu tych ziem przez Austrię w roku 1772 (poza rodziną Górczyńskich *herbu własnego* zob. Rys. 19). Część z nich przejęła brzeźnickie majątki niejako „w nagrodę” za wierną służbę u boku władz zaborczych. Np. Górczyńscy otrzymali tytuł szlachecki i *herb Górczyński* w roku 1794 od Cesarza Austriackiego. Jeszcze inne rody były tu obecne zaledwie przez kilka, kilkanaście lat i nic znaczącego dla tych ziem nie wniosły ani uczyniły.

Ad.4. Teren gminy Brzeźnica podzielony jest między parafie:

- a) **Brzeźnica** — parafia rzymsko-katolicka p.w. **Najświętszego Serca Pana Jezusa**. Parafia w Brzeźnicy została założona w roku 1985. Do parafii należy także część wsi **Nowe Dwory**. Wcześniej wieś należała do parafii w Marcyporębie.
- b) **Łączany** — parafia rzymsko-katolicka p.w. **Matki Bożej Anielskiej**. Parafia w Łączanach została założona w roku 1985. Wcześniej wieś należała do parafii p.w. **św. Katarzyny** w **Spytkowicach**, a następnie do parafii p.w. **Matki Bożej Królowej Polski** w **Ryczowie**. Parafia ta została założona w roku 1436.
- c) **Marcyporęba** — parafia rzymsko-katolicka p.w. **św. Marcina**. Parafia powstała przed rokiem 1335, ale według podań kościół istniał w Marcyporębie w końcu XII wieku. Do parafii oprócz samej Marcyporęby należą wioski: **Kopytówka** i część **Nowych Dworów**.

d) **Pobiedr** ob. cz. **Paszkówki** — parafia rzymsko-katolicka p.w. **Wszystkich Świętych** (do 1550 roku), a później (od 1610 roku) **Przemienienia Pańskiego**. Parafię erygowano przed rokiem 1326. Do parafii należy oprócz **Paszkówki**, także wieś **Bęczyn**, **Brzezinka** i **Sosnowice**.

e) **Tłuczań** — parafia rzymsko-katolicka p.w. **Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny**. Parafię tłuczańską p.w. **św. Andrzeja Apostoła** erygowano ok. roku 1353. Do parafii należą oprócz **Tłuczani** także wioski: **Chrzastowice** i **Kossowa**.

f) **Witanowice** — parafia rzymsko-katolicka p.w. **św. Mikołaja Biskupa**, która powstała między rokiem 1282, a 1325 rokiem. Do tej parafii należy wieś **Wyżrał z Cyznerówką**.

Udział symboliki parafialnej, przy opracowaniu herbu gminnego, wydaje się bardzo istotny. Kilkuwiekowym patronem parafii w Marcyporębie jest **św. Marcin** (zob. Rys. 20). Od połowy XIII wieku do lat osiemdziesiątych XVIII wieku wieś Łączany należała do klasztoru benedyktyńskiego w Tyńcu, który używał herbu z atrybutami śś. Piotra i Pawła Apostołów, tj. skrzyżowanych kluczy **św. Piotra** oraz miecza **św. Pawła** (zob. Rys. 21).

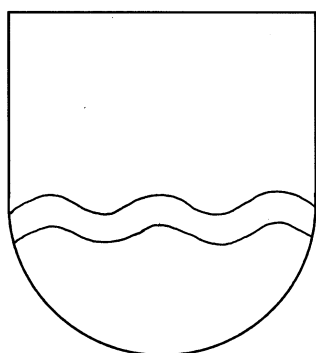

Rys.20

Rys. 21

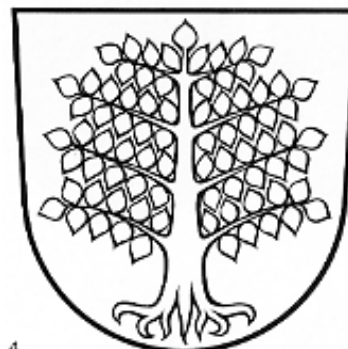
Ad. 5 i Ad. 6. Na terenie gminy brak charakterystycznych cech geograficzno-przyrodniczych oraz folklorystycznych, które aspirowałyby do gminnego herbu. Jedynym wyjątkiem jest rzeka Wisła z kanałem Łączany — Skawina oraz stawy rybne, które znane są od XIII wieku. Heraldyczne przedstawienie rzeki o pofalowany pas srebrny lub błękitny (zob. Rys. 22). Gmina leży na wschodnim skraju rozległego kompleksu stawów rybnych ciągnących się aż od Brzeszcz na zachodzie do Brzeźnicy. Setki stawów rybnych znajdują się w Dolinie Wisły, Soły i Skawy. Cały ten obszar nosi miano Doliny Karpia. Można do jednego z projektów herbu wprowadzić wizerunek karpia (zob. Rys. 23). Do projektu można wprowadzić wizerunek brzozy o pniu srebrnym i listowiu złotym. Byłoby to bezpośrednie nawiązanie do nazwy stolicy gminy — Brzeźnicy (zob. Rys. 24 i Rys. 25).

Rys. 22

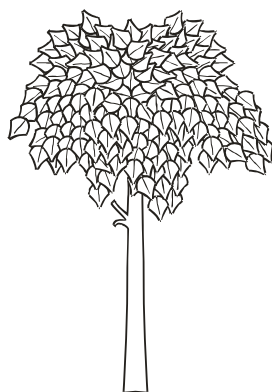

Rys. 23

Rys. 24

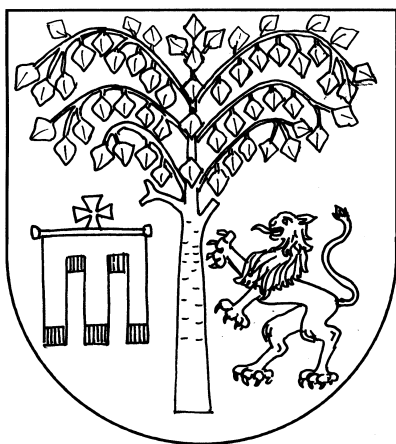

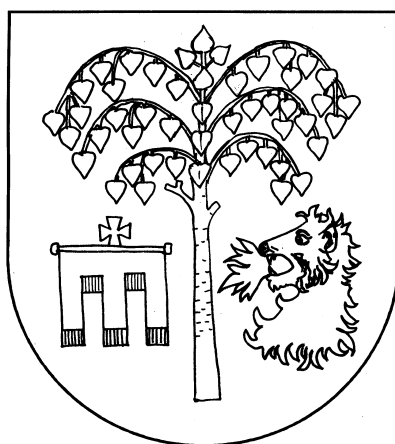
Rys. 25

6. Herb, flaga, baner i pieczęć gminy Brzeźnica — propozycje

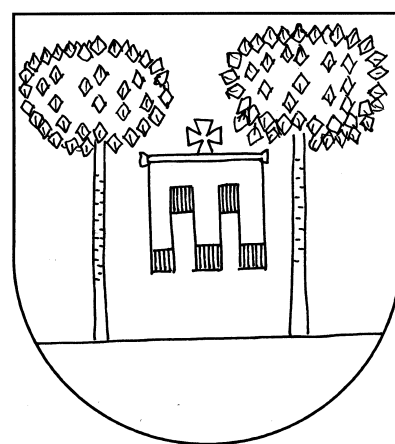
A. Wstępne szkice projektów herbu

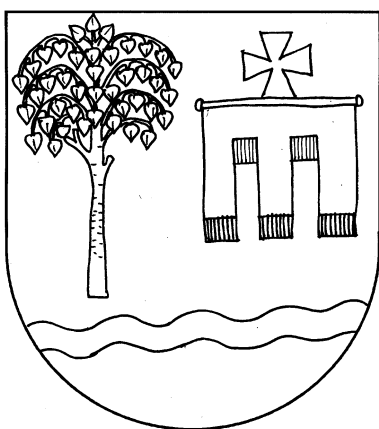
Rys. 26

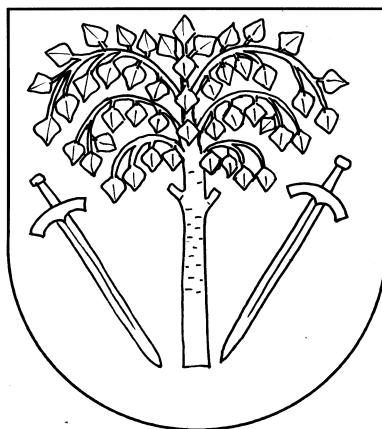
Rys. 27

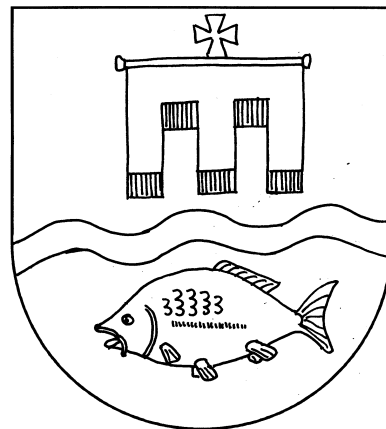
Rys. 28

Rys. 29

Rys. 30

Rys. 31

Uzasadnienie szkiców herbu gminy Brzeźnica:

Rys. 26. W polu czerwonym brzoza o pniu srebrnym i listowi złotym, między godłem z herbu Radwan i lwem wspiętym złotym.

Rys. 27. W polu czerwonym brzoza o pniu srebrnym i listowi złotym, między godłem z herbu Radwan i godłem z herbu Zadora (Płomieńczyk).

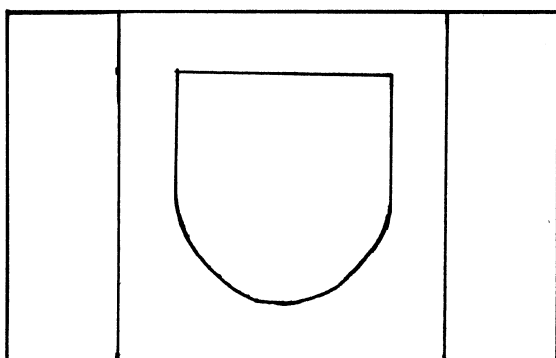
Rys. 28. W polu czerwonym na murawie złotej dwie brzozy o pniach srebrnych i listowiach złotych, a między nimi godło z herbu Radwan.

Rys. 29. W polu czerwonym u podstawy pofalowany pas srebrny, a nad nim brzoza o pniu także srebrnym i listowiu złotym, a po lewej godło z herbu Radwan.

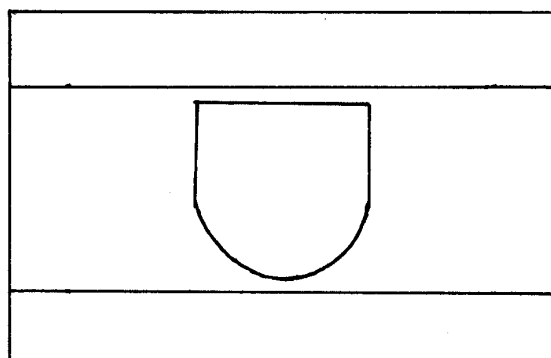
Rys. 30. W polu czerwonym dwa miecze w klin, a między nimi brzoza o pniu srebrnym i listowiu złotym.

Rys. 31. W polu czerwonym pofalowany pas srebrny, a nad nim godło z herbu Radwan, a pod nim karp złoty.

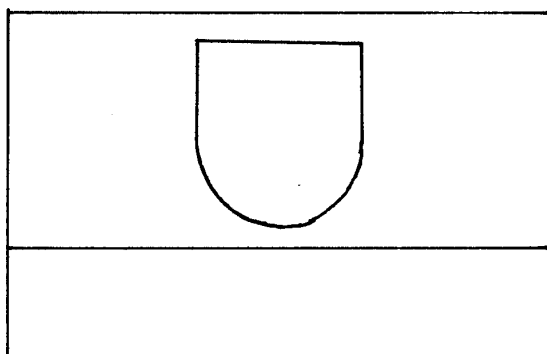
B. Wstępne szkice projektów flagi

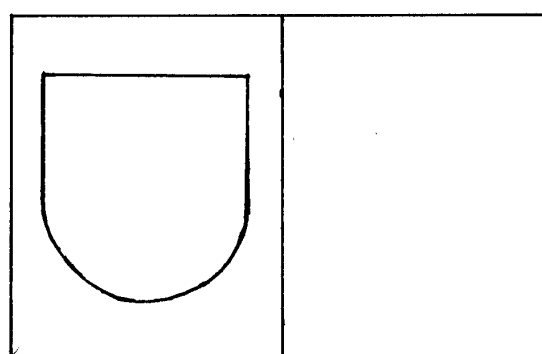
Rys. 32

Rys. 33

Rys. 34

Rys. 35

Uzasadnienie szkiców flagi gminy Brzeźnica:

Rys. 32. Flagą jest płat tkaniny o proporcjach: 5 : 8 dzielony w słup (pionowo) w proporcjach: 1 : 3 : 1 o barwach: czerwone skrajne wąskie pasy, a na szerokim białym pasie herb gminy Brzeźnica

Barwy biała i czerwona występujące na fladze wywodzą się od barw występujących w herbie gminy.

Rys. 33. Flagą jest płat tkaniny o proporcjach: 5 : 8 dzielony w pas (poziomo) w proporcjach: 1 : 3 : 1 o barwach: czerwone skrajne wąskie pasy, a na szerokim białym pasie herb gminy Brzeźnica.

Barwy biała i czerwona występujące na fladze wywodzą się od barw występujących w herbie gminy.

Rys. 34. Flagą jest płat tkaniny o proporcjach: 8 : 5 dzielony w pas (poziomo) w proporcjach: 2 : 1, o barwach: żółty (lub biały) szeroki pas i wąski — czerwony z herbem gminy
Uzasadnienie barw flagi podobne jak przy herbie gminy Brzeźnica.

Rys. 35. Flagą jest płat tkaniny o proporcjach: 8 : 5 dzielona w słup (pionowo) w proporcjach: 1 : 2, a szeroki pas na kolejne trzy równe pasy poziomo. Pionowy pas przy drzewcu — żółty (lub biały) z herbem gminy.

Uzasadnienie barw flagi podobne jak przy herbie gminy Brzeźnica.

Użyte barwy w projektach herbu i flagi gminy Brzeźnica mają (oprócz wspomnianych wyżej), także znaczenie symboliczne. Z barwami tymi należy wiązać symbolikę chrześcijańską oraz inne znaczenia, m.in.: cnoty i cechy charakteru, symbole astrologiczne, m.in.: ciała niebieskie, kamienie szlachetne, metale i żywioły:

1. **Złoto (żółcień)** symbolizuje Boski majestat, objawienie Ducha Świętego, glorię zmartwychwstania, szlachetność, wspaniałomyślność, życzliwość, Słońce, topaz, złoto i światło.

2. **Srebro (biel)** to symbol czystości, uczciwości i lojalności oraz pokory, a także Księżycyca, perły, srebra, wody i pokoju.

3. **Czerwień** to barwa krwi Odkupiciela, symbol Syna Bożego oraz Boskiego pomazańca (króla). Oznacza też miłość, dzielność, poświęcenie i żarliwość. Jest barwą Marsa, rubinu, ognia i wojny.

4. **Błękit** jest barwą Matki Bożej, nieba, wiary, prawdy, lojalności, wierności, stałości, Wenus, szafiru, miedzi i powietrza.

5. **Zieleń** symbolizuje sprawiedliwych i wybranych, nowe życie, nadzieję, żywotność, obfitość, zdrowie i piękno. Jest barwą Merkurego, szmaragdu i rtęci.

6. **Purpura (fiolet)** jest barwą Zbawiciela, Boga Ojca, symbolem męczeństwa i pokuty, dobroci, hojności, mądrości, dumy i umiarkowania. Przypisuje się ją Jowiszowi, ametystowi, cynie i chmurom.

7. **Czerń** to symbol śmierci, żałoby, smutku, piekła, nocy, ołowiu i Ziemi.

8. Rzadko lub bardzo rzadko stosowane w heraldyce i weksylologii, barwy pomocnicze — **barwy naturalne:** brąz, oranż (pomarańczowy), popielaty (szary) oraz kolor cielisty (barwa ciała), nie posiadają uniwersalnej symboliki.

Włodzimierz Chorążki

Bibliografia:

1. Arnold Stanisław, Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski piastowskiej (w. XII—XIII), [w:] Prace Komisji dla Atlasu Historycznego Polski, z. 1-2, Kraków 1927.
2. Buczek Kazimierz, Z badań nad strukturą terytorialną Polski wczesnośredniowiecznej [w:] Studia Historyczne t. 13, 1970.
3. Buczek Kazimierz, Ziemie polskie przed tysiącem lat, Wrocław 1960.
4. Chrzanowski Tadeusz, Kornecki Marian, Sztuka Ziemi Krakowskiej, Kraków 1982
5. Długosz Joannis, Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis, t. 1 —3, Kraków 1864.
6. Drelicharz Wojciech, Piech Zenon [pod. red.], Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy, Kraków 2000.
7. Dudziński Paweł, Alfabet heraldyczny, Warszawa 1997.
8. Falinowska-Gradowska Alina, Lustracja województwa krakowskiego 1765, Warszawa — Kraków 1973.
9. Gail Tadeusz, Polskie rody szlacheckie i ich herby, Białystok 2000.
10. Godło i barwa Polski Samorządowej, Warszawa 1998.
11. Górczyński Sławomir, Kochanowski Jerzy, Herby szlachty polskiej, Warszawa 1990
12. Gromnicki Tadeusz, Świętopietrze w Polsce, Kraków 1908.
13. Gumowski Marian, Herby i Pieczęcie wsi województwa krakowskiego, [w:] Małopolskie Studia Historyczne, Kraków 1970.
14. Inglot Stefan [pod. red.], Rejestr poborowy województwa krakowskiego w roku 1629, Wrocław 1956.
15. Inglot Stefan, Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1680, Wrocław 1959.
16. Kulikowski Andrzej, Heraldyka szlachecka, Warszawa 1990.
17. Kwiatek Maria, Mikołajtys Maria, Lata dalekie i bliskie w gminie Brzeźnica, Wadowice 2003
18. Leszczyńska-Skrętowa Zofia, Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968.
19. Ładogórski Tadeusz, Studia nad zaludnieniem Polski XIV wieku, Wrocław 1958.
20. Małecki Jan, Lustracja dóbr królewskich XVI-XVIII wieku, Lustracja województwa krakowskiego 1564 cz. I — II, Warszawa 1962 — 1964.
21. Mostowik Paweł, Z dziejów Księstwa Oświęcimskiego i Zatorskiego XII—XVI w., Toruń 2006
22. Ostrowski J., Tablice odmian herbowych Chrzońskiego, Warszawa 1909.
23. Ostrowski J., Księga herbowa rodów polskich, Warszawa 1897 — 1906, t. 1 — 2.
24. Paprocki Bartosz, Herby rycerstwa polskiego, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858.
25. Pawiński Adolf, Polska w XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym; Małopolska t. 3, Warszawa 1886.
26. Piekosiński Franciszek, Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. 1-2, Kraków 1886.
27. Piekosiński Franciszek, Rycerstwo polskie wieków średnich, t. 1-3, Kraków 1896-1901.
28. Relacje o stanie diecezji krakowskiej 1615 — 1765; w: Materiały do dziejów Kościoła w Polsce, Lublin 1978, s. 200.
29. Rospond Stanisław, Słownik etymologiczny miast i gmin PRL, Wrocław 1984.
30. Seroka Henryk, Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku, Warszawa 2002.
31. Sikora Franciszek [pod. red.], Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, cz. I — III, Kraków 1985 — 2003.
32. Sobczak Jerzy, Święci i ich symbole, Poznań 2000.
33. Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W. [pod. red.], Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880-1902, t. 1-15.
34. Szymański Józef, Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego, Warszawa 1993.
35. Szymański Józef, Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku, Warszawa 2001
36. Szymański Józef, Nauki pomocnicze historii, Warszawa 2002.
37. Taka Malownicza Gmina, R. I — VIII, Brzeźnica
38. Wyrozumka Bożena, Drogi ziemi krakowskiej do końca XVI wieku, Wrocław 1977.
39. Zinkow Julian, Wadowice i okolice, Wadowice 2001
40. Znamierowski Alfred, Insignia, symbole i herby polskie, Warszawa 2000